

VAN SLAVENMAATSCHAPPIJ TOT ARBEIDERSMACHT

Uitgeverij De Vlam, Trouwingstraat 5, Amsterdam

No. 1, MAART 1946

UITGEGEVEN IN OPDRACHT VAN DE COMMUNISTENBOND "SPARTACUS"

VAN SLAVENMAATSCHAPPIJ TOT ARBEIDERSMACHT

VOORWOORD.....	2
DE BEGRIPPEN MACHT EN OVERHEERSING.....	3
Inleiding.....	3
HOOFDSTUK I.....	8
De op slavenarbeid berustende overheersingsvormen.....	8
De ondergang van de antieke wereld.....	8
HOOFDSTUK II.....	12
Ontstaan en wezen van de moderne staat.....	12
a. De middeleeuwse eigendoms- en productieverhoudingen in hun betrekking tot de politieke uitdrukkingsvormen: boerendom, leenstelsel, lijfeigenschap, de stadsgemeente, de soevereiniteit.....	13
b. De ondergang van het feodalisme en van het gildehandwerk met de opkomst van de kapitalistische warenproductie; het ontstaan van de moderne bureaucratie en de driedeligheid van de macht.....	16
HOOFDSTUK III.....	21
Het wezen van de kapitalistische staat.....	21
De positie van het Proletariaat.....	21
HOOFDSTUK IV.....	25
Het wezen van de proletarische machtsovername en de ondergang van de bureaucratische machtsuitoefening.....	25
HOOFDSTUK V.....	32
De grondslagen van de onbureaucratische machtsuitoefening, in het bijzonder de vereniging van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in handen van de producenten. De organisatie van de productie, van de distributie en van het beheer.....	32
SLOTWOORD.....	38
Verantwoording.....	40

VOORWOORD.

Het boekje, dat nu ter lezing voor U ligt, werd uitgegeven in opdracht van de Communistenbond "Spartacus".

Deze bond is in Nederland ontstaan in de bezettingstijd. De directe voorganger van die bond was het "Marx, Lenin Luxemburgfront", het M.L.L.-front, waarvan de eerste centrale leiding, op haar beurt voortgekomen uit de R.S.A.P., na een zeer actieve politieke werkzaamheid op de grondslagen van klassenstrijd en internationalisme, in maart 1942 door arrestatie van het overgrote deel van haar leden werd uiteengeslagen.

Op 13 april 1942 volgde na veroordeling tot de doodstraf, de tenuitvoerlegging van het vonnis over acht kameraden. Acht klassenstrijders, acht strijders tegen de imperialistische oorlog en het fascisme lieten het leven; hun namen zijn: Dolleman, Edel, Gerritsen, Koeslag, Menist, Schriefer, Sneevliet en Witteveen.

Vóór en na zijn meerdere kameraden gevallen. Het werk ging voort.

Maar op de 13de april 1942 leek het Derde front, leek de Spartacus-groep in Nederland, definitief terneergeslagen.

Toch is de beweging verder gegaan. Zij is politiek steeds actief gebleven. Maar ook heeft zij als marxistische stroming door een nieuwe studie van de positie en de perspectieven van het kapitalisme, de positie en de taken van de arbeidersklasse op grond van de gewijzigde verhoudingen opnieuw uiteengezet.

Als resultaat van deze studies verscheen in januari 1944 de in december 1943 geschreven brochure: "De perspectieven van het imperialisme en de taak van de revolutionaire socialisten". Daarop volgde in juli 1944 de brochure: "De strijd om de macht", waarin in het bijzonder de oude en nieuwe organisatievormen in de proletarische klassenstrijd werden behandeld, nl. de vakbeweging, het oude en nieuwe partijbegrip en de arbeidersraden. Thans, bij het verschijnen van dit, het derde geschrift, dat ook nog tijdens de Duitse bezetting werd samengesteld, zijn de beide voorafgaande studies uitverkocht en wordt overwogen, zo spoedig mogelijk nieuwe drukken te verzorgen.

Maar ook los van die beide brochures is ons boekje: "Van slavenmaatschappij tot arbeidersmacht" een waardevolle marxistische studie voor de wordende nieuwe arbeidersbeweging.

En wij hopen dus, dat het zal bijdragen tot een helderder begrip van de volslagen nieuwe kapitalistische wereld, waarin wij na de tweede wereldoorlog zijn terechtgekomen en van de opgaven, waarvoor de arbeidersklasse en partij zijn gesteld, ook straks bij de uitoefening van de macht.

Het marxisme leeft. Het leeft voort, ondanks de verwording van de verouderde organisaties van de arbeidersklasse.

Het leeft voort, ondanks fascisme en neofascisme, omdat het is, de levende, zich voortdurend vernieuwende wetenschap van de strijdende arbeidersklasse.

Het leeft, zoals ook de strijd en de organisatie van de arbeiders zelf leven.

Zwak nog, maar toch!

"Trotz alledem!"

Amsterdam, maart 1946.

DE BEGRIPPEN MACHT EN OVERHEERSING.

Inleiding.

Wij vragen ons af, hoe het eigenlijk komt, dat de in maatschappijverband levende mensen zich over het algemeen in een bepaald ordesysteem schikken. De onderworpenheid is zo vanzelfsprekend bij, verreweg het grootste deel van de maatschappijleden, dat ze zich zelfs over de herkomst en het wezen van het alledaagse verschijnsel, dat wij het uitoefenen en erkennen van het heersersrecht noemen, geen rekenschap meer geven.

Natuurlijk zijn er uitzonderingen. Er komen mensen voor, die we over het algemeen als asociaal aanduiden, omdat ze, gemeten aan de normale maatstaf, afwijkingen vertonen, die ons als ziekelijk of zelfs als misdadig voorkomen. Wij spreken dan van een abnormaal type en kunnen dit, in verband met dit onderzoek, buiten beschouwing laten. De kring van de werkelijk asociale is waarschijnlijk veel kleiner dan we over het algemeen aannemen en omvat wel voor het grootste deel de groep van de gevaarlijk krankzinnigen. Want ook de misdadiger kan slechts hoogst sporadisch als rechtsverkrachter “van natuur” worden beschouwd. Zijn misdadige neigingen en zijn conflicten met de maatschappij zijn in de meeste gevallen de gevolgen van de zinloosheid en de onzinnigheid waarop de geldende rechtsorde berust.

Er is nog een andere groep, die het wezen van en de beschikking over de machtsaanspraken en de machtsuitoefening niet als vanzelfsprekend ondervindt en die er zich niet zonder tegenspraak in schikt. In dit geval vindt de twijfel aan de waardevastheid en duur van de geldende machtsbegrippen zijn grond in een kritische kijk op de maatschappij, die uit de inwendige tegenstellingen van het systeem haar voedsel ontvangt. Maar ook deze groep van de bewuste twijfelaars en revolutionairen, dat wil dus zeggen van die mensen, voor wie machtsaanspraak en overheersing geen vanzelfsprekende, onveranderlijke, door de natuur gegeven voorstellingen zijn, is naar verhouding klein.

De massa van alle mensen en van alle klassen aanvaardt de alom aanwezige macht, de navolging van de door deze macht uitgevaardigde en beveiligde rechtsnormen en de navolging van de door haar gegeven bevelen als iets zo vanzelfsprekends, dat het hun niet eens meer bewust wordt. Slechts bij grote conflicten, die de maatschappij en de historie vertonen, in catastrofes en maakt dan plaats voor een nieuwe machtsverhouding, een op machtsaanspraak berustende overheersingsvorm, die — meest naar verhouding korte tijd — alle eigenschappen van een algemeen geldende wetgeving krijgt en door allen als vanzelfsprekend, minstens als noodzakelijk aanvaard wordt.

Wij willen in dit verband niet direct, of liever nog niet, ons bezighouden met de wisseling van de overheersingsvormen, maar met de begrippen macht en overheersing als begeleidingsverschijnselen van de maatschappelijke ontwikkeling, welke ook deze overheersingsvormen bij het wisselen van de tijden geweest mogen zijn. Het gaat hier eenvoudig om de macht over anderen, steeds door een minderheid over de overgrote meerderheid uitgeoefend.

Door duizenden jaren van de maatschappelijke geschiedenis heen hebben theologie en filosofie getracht de begrippen macht en overheersing, hun herkomst en hun recht, te motiveren. Zij hebben geloofd, de oorsprong van het machtsbegrip buiten de materiële verhoudingen te moeten zoeken. Al te duidelijk dragen deze pogingen het stempel van een rechtvaardiging van de bestaande verhoudingen. Zij zijn in wezen conservatief, want ze zoeken het bestaande door rechtvaardiging te behouden. Bij alle wisselingen in de filosofische systemen — dragen ze bijna alle dit kenmerk, dat zonder onderscheid alle theologische pogingen karakteriseert, en wel ook dan, wanneer de betreffende filosofie in de angewende begrippen iedere betrekking tot bovennatuurlijke krachten vermijdt. Een rechtvaardigingspoging van de bestaande machtsverhoudingen kan niets anders tot doel hebben, dan de geldende orde het getuigenis van “eeuwige geldigheid” te willen verschaffen. Eeuwig kan in de zin van deze verklaringen — die in waarheid niets verklaren — slechts de geest zijn. Maar de geest is volgens theologische opvattingen van god. Goddelijk moet het wezen van de overheersing

zijn, of het moet, in de zin van de filosofie, een eeuwig geldende zedenwet inhouden, om voor alle tijden bestendigheid te hebben. En als de wisseling van de rechtsorde en overheersing de onhoudbaarheid van zulke verklaringen bewijst, dan moeten theologie en filosofie zich op de formule terugtrekken, dat wel de uiterlijke kentekenen van de macht wisselen kunnen, dat echter macht als zodanig en gehoorzaamheid aan de macht-als-zodanig, eeuwig zijn. Wij noemen deze poging van een materieel ongebonden interpretatie van het machtsbegrip (ze is geen interpretatie, want ze verklaart een onbekende grootheid door een andere onbekende grootheid) idealistisch, of ook wel metafysisch. Idealistisch, omdat ze aan het begin, aan de oorsprong aller ontwikkeling (dikwijls erkent ze de ontwikkeling niet eens) de idee, dat wil zeggen de geest stelt. Metafysisch nog in de meeste gevallen, omdat ze de geest de attributen van de bovennatuurlijke, goddelijke herkomst toedicht. Zo filosofeert de zogenaamde geesteswetenschap, zo predikt de theologie over de materiële orde van de dingen, waarbij ze deze materiële orde, de strijd van de klassen, de strijd met de natuur om het dagelijks brood, slechts als een uiterlijk begeleidingsverschijnsel en niet als het wezenlijke, niet als het grondprincipe van alle menselijk leven beschouwen. Zo ontstond ook de filosofie van de ellende, want de ellende van de mensen laat zich niet loochenen, ze moet een "diepere" zin inhouden, ze moet een goddelijke oorsprong hebben, zoals ook de overheersing, en er moet een loon buiten deze zichtbare wereld zijn voor de ellende in dit jammerdal. Tegen deze "filosofie van de ellende" schreef Karl Marx "De ellende van de filosofie".

Wat is het wezen van macht en overheersing? Zij zijn er, wij voelen ze dagelijks en ieder ogenblik. In hun minste symbolen vervullen ze de mensen met respect, met angst. Ieder, die de opvoeding van het heersende systeem genoten heeft, en niet door het leven en door studie revolutionair geworden is, die echter ook niet tot de groep van de heersers behoort, siddert min of meer voor de officiële verordeningen en voor de dragers van de macht. Hoe komt het, dat enkele geüniformeerde ambtenaren in staat zijn, tegen een groot aantal demonstrerende mensen met succes op te treden? Is het alleen dé angst voor de wapens? Of is het de tot gewoonte geworden onderworpenheid aan de overheersing en haar symbolen en vertegenwoordigers?

Als we als het doel van de arbeidersbeweging het veroveren van de macht door de arbeidersklasse en het uitoefenen van de macht door vrije en gelijke producenten kenschetsen, dan moeten we er ons rekenschap van geven, welke macht dit zijn zal, uit welke bronnen zij gevoed, en in welke vormen ze uitgeoefend zal worden. Macht en overheersing zijn historische begrippen. Wij kunnen ons het toekomstbeeld van de arbeidersmacht niet voorstellen, laat staan met vol bewustzijn en met aanwending van onze revolutionaire theorie en praktijk het proletariaat het wezen van deze strijd-om-de-macht en zijn uitoefening voor ogen houden, zonder onszelf allereerst de historische oorsprong van de overheersing en daarmee haar begrip bij het wisselen van de tijden, voorgesteld te hebben.

Wij gaan ervan uit, dat alle maatschappelijke verschijnselen berusten op de voorwaarden, waaronder de mensen de voor hun leven noodzakelijke goederen vervaardigen. Met de verandering van deze voorwaarden, waarin zich ook de ontwikkeling van de productiekrachten voltrekt, ontstaan en vergaan de organisatievormen van de menselijke samenleving. Daarbij gaat het niet om een eenzijdige verhouding tussen inhoud en vorm, dat betekent, tussen de materiële levensvoorwaarden en de formele structuur van de samenleving. Zo zeker als de formele structuur groeit uit het materiële leven, dat de mensen leiden, zo zeker is het ook dat een zo ontstane structuur zelf materieel karakter krijgt en daarmee zelf tot oorsprongsbron van nieuwe ontwikkeling wordt. Zoals met alles hebben we ook hier met een voortdurende wisselwerking te maken. Maar het uitgangspunt, van waaruit alle verschijnselen van het maatschappelijk leven hun drijfkracht verkrijgen, blijven: aard en ontwikkelingsgraad van de materiële levensvoorwaarden, waaronder de maatschappij produceert en consumeert.

Als we vaststellen, dat het begrip van de overheersing de actieve onderwerping van het maatschappelijk geheel aan zekere normen moet zijn, dan hebben we daarmee het uiterlijk verschijnsel van één maatschappelijke handelwijze aangeduid zonder over haar wezen en haar ontstaan ook maar iets gezegd te hebben. Want we weten er nog niets van, waarom deze normen, geschreven of ongeschreven wetten, conventies en voorstellingen, het bewustzijn van de mensen met

een gevoel van verplichting vervullen. Wij weten er nog niets van, waarom personen of personengroepen, die slechts een minderheid, meestal een naar getal zeer geringe minderheid van de maatschappij vormen, de grote massa hun wil opleggen kunnen. Wij weten er nog niets van, waarom de massa volgt en we hebben er ook nog geen ervaring van, hoe het eigenlijk zou kunnen gebeuren, dat zij macht uitoefent. Dat zij haar besluiten tot wet maakt, dat de maatschappelijke productie aan haar wil onderworpen wordt. Wij voelen wel, dat hier verschillende machtsbegrippen aanwezig moeten zijn: Wij voelen, dat arbeidersmacht en de macht van de gehele voorbije historie, zoals ook de macht van de tegenwoordige tijd, op geheel verschillende gronden berusten moeten, of — beter — volkomen een verschillend doel dienen moeten. Wij voelen het, en het schijnt ons noodzakelijk, het historisch begrip van macht en overheersing, dat betekent het ontstaan van, macht en overheersing en hun wisselwerking met de voorwaarden, waaronder de maatschappij voor haar levensonderhoud werken moet, nader te leren kennen. Wij kunnen geen genoegen nemen met te zeggen, dat overheersing macht tot bevelen en gehoorzaamheid betekent. Want deze verklaring is geen verklaring. Wel kunnen we zeggen, dat onder de begrippen macht en overheersing in eerste instantie verstaan wordt de politieke en rechtelijke wetten, waaronder de maatschappij tijdens een bepaalde periode leeft, Maar deze nadere kenschetsing van ons thema geeft ons slechts een aanknopingspunt voor dat, wat we als zichtbare en steeds voelbare uitingen van macht te zien en te onderzoeken hebben. Het is ons duidelijk, dat het in de politiek-rechtelijke uitingen van macht slechts om zekere uitdrukkingsvormen van een dieper reikende afhankelijkheid gaat. Zo kunnen we over het machtsbegrip van de burgerlijke maatschappij wel zeggen, dat in haar de macht tot uitdrukking komt in bepaalde constitutionele vormen, zoals bv. parlementen en dergelijke. Maar waaróm de macht onder andere zo tot uitdrukking komt, waarvan deze machtsinstituten (voor zover ze in het geheel nog beslissende machtsinstituten zijn) hun positie ontvangen hebben, welke dieper reikende afhankelijkheid het onnoemlijke respect van het publiek voor een geüniformeerde politieagent ontstaan liet en in het leven houdt, hierover weten we nog niets als we aan de politiekrechtelijke competentie van de machtsuitoefening denken.

Als we de veranderingen beschouwen, waaraan de politiek-rechtelijke macht in het verloop van de geschiedenis onderhevig was, dan valt ons als het meest wezenlijke kenmerk op, dat het ontstaan en vergaan van zekere overheersingsvormen overeenstemmen met de veranderingen, die zich in het productiesysteem voltrokken. Zo kunnen we ten eerste in het algemeen zeggen, dat de zogenaamde antieke wereld, dat wil zeggen de wereld van de klassieke oudheid, voor de verzorging met voor het leven noodzakelijke goederen, in wezen berustte op slavenarbeid. De ontwikkeling van de primitieve levensverhoudingen van de historisch-bekende eerste periode van de mensengeschiedenis tot aan de eeuwen van de voor-Aziatische, Egyptische en Grieks-Romeinse grote politieke stelsels, wordt begeleid door de altijd sterker toename van de door slavenarbeid voortgebrachte productie en diensten. Het ontstaan van de imperia van de klassieke oudheid met de hulp van de onderwerping van vreemde gebieden, heeft als voorwaarde, dat in het in die tijd tot macht gekomen land, een verdeling van de maatschappelijke arbeid tussen mannen en vrouwen, soldaten en niet-soldaten, vrijen en niet-vrijen, leiders en volgelingen, ontstond. Deze verdeling van de maatschappelijke arbeid begeleidt, in wisselwerking, de ontwikkeling van de productiekrachten en van de eigendomsverhoudingen. De onderwerping van vreemde gebieden, hun administratie en exploitatie heeft als voorwaarde, en ontwikkelt verder, de arbeidsverdeling, de verhoging van de maatschappelijke productiekrachten en de differentiatie van de eigendomsverhoudingen. Ze eist ook in het bijzonder het ontstaan en de verbreding van een laag van administratieve en rechtelijke functionarissen. Zij eist altijd massaler werkprestaties voor de verzorging van de onproductieve lagen van soldaten, ambtenaren en priesters, die slechts mogelijk is op de grondslag van de slavenarbeid. Wij zullen later nog zien, tot welke bijzondere vormen van politieke overheersing dit voeren moest. Hier interesseert ons vóór alles het verband tussen de maatschappelijke verdeling van de arbeid, de ontwikkeling van de productiekrachten en eigendomsverhoudingen enerzijds en die van de politieke machtsuitoefening anderzijds.

Allereerst stellen we de vraag, waarvan ieder wetenschappelijk maatschappijonderzoek moet uitgaan en waarvan de beantwoording, ook in ons geval, de opheldering van het begrip overheersing of machtsuitoefening brengen moet, namelijk op welke manier de verschijnselen van het maatschappelijk proces van elkaar afhankelijk zijn. Duidelijker gezegd: Is de politieke overheersingsvorm, dat wil zeggen de formele uitdrukking, die de machtseigendom vindt, bron van de maatschappelijke veranderingen, of is de formele orde, de politieke wetgeving, een resultaat, een uitdrukking van de op dat ogenblik heersende materiële verhoudingen, dat wil zeggen van de maatschappelijke verdeling van de arbeid, van de ontwikkeling van de productiekrachten, van de eigendomsverhoudingen waaronder zij werken? En een tweede vraag staat daarmee in nauw verband: Voltrekt zich het maatschappelijk proces slechts in tegenstellingen, dat betekent, in een voortgezette strijd tussen bezit en bezitsloosheid, tussen macht en machteloosheid? Of wordt de ontwikkeling van de maatschappelijke geschiedenis in wezen gekenschetst door een harmonie van de samenleving, de verzoening van de onloochenbare tegenstellingen, door een, alle tegenstrijdigheden overkoepelende idee van goddelijke of niet-goddelijke herkomst, van de liefde of van de rechtvaardigheidsgedachte? Of bevat en ontwikkelt het maatschappelijk proces met de aanwezige tegenstellingen gelijktijdig en als gevolg, de opheffing van de tegenstellingen tot een hogere eenheid, die, ofschoon ze alle tegenstrijdige elementen bevat, toch meer is dan de mechanische samenvoeging van de tegengestelde elementen?

Om ons standpunt en onze methode ondubbelzinnig duidelijk te maken en daarmee ook antwoord te geven op de vraag, wat het wezen van het machtsbegrip is, moeten we deze vragen beantwoorden. Dat wij reeds nu hierop ingaan, wil niet zeggen, dat aan de beantwoording van de vraag niet een overzicht van het historisch materiaal, dat wil zeggen van de opgedane ervaring, zou moeten voorafgaan. Integendeel, elke conclusie, die wij trekken, moet het resultaat zijn van ervaring. Maar doel en omvang van dit geschrift dwingen tot beknoptheid. Het doel is, de strijdende arbeidersklasse een op de historie gegrondvest politiek perspectief te bieden voor de tijd na de succesvolle beëindiging van de strijd om de macht. De hiervoor gekozen brochurevorm is noodzakelijk door de tijdsomstandigheden, die ons dwingen, studies en discussiemateriaal in de beknopte vorm van een politiek strijdgeschrift te laten verschijnen. En de hiervoor gekozen methode van het historisch onderzoek van vroegere en tegenwoordige machtsverhoudingen dient niet als bewijsvoering voor de juistheid van onze principiële opvattingen, of als bewijsvoering voor de doelmatigheid van de door ons aangewende methode. De historische terugblik en het onderzoek, zullen integendeel in dienst staan van het inzicht in een maatschappelijk en politiek strijdprogramma. Dit strijdprogramma luidt: **VEROVERING EN UITOEFENING VAN DE MACHT DOOR VRIJE EN GELIJKE PRODUCENTEN**: het luidt: **COMMUNISME!!**

De arbeidersklasse ziet, voor zover zij ontwaakt is tot klassebewustzijn, in het communisme de enige weg naar de bevrijding van de wereld. Maar zij — en nog meer haar tegenstanders — zijn geneigd in het communisme niet veel meer te zien dan een verlangen, een onvervulbaar ideaal, een utopie. Tegenover deze, naar onze mening volkomen verkeerde opvatting, zetten wij het onderzoek van de historische noodzakelijkheid, krachtens welke de ontwikkeling van de maatschappelijke productie en machtsverhoudingen de communistische oplossing als de enig mogelijke voor de overweldigende meerderheid van de mensen afdwingt, hetzij dan, dat men genoeg zou willen nemen met de ondergang van de menselijke maatschappij in de barbaarsheid. De historische ervaring, waarop onze overtuiging en de methode van ons onderzoek berusten, beantwoordt de boven gestelde vragen als volgt:

De politieke organisatievorm van de maatschappij berust steeds, zoals alle verschijnselen van de zogenaamde maatschappelijke bovenbouw, op het fundamentele proces, waaraan de strijd van de mensen met de natuur om het verkrijgen van hun levensonderhoud, onderworpen is. In dit proces voltrekt zich de verdeling van de arbeid en de splitsing van de gemeenschap in bezitters en niet-bezitters, in uitbuiters en uitgebuiten: Deze grondslag is niet stationair. We noemen deze geen fundament, maar een fundamenteel proces, want voortdurende veranderingen, voortdurende verhogingen van de krachten en voortdurende ineenstortingen, begeleiden het en drijven het. De

golfslag van deze ontwikkeling is gedurende vele eeuwen van maatschappelijke geschiedenis van bijna onmerkbare beweging geweest. Soms, zoals b.v. in de tweede helft van de 19e eeuw en in het begin van onze eeuw, beweegt zich de ontwikkeling in een stormachtig tempo. De veranderingen en de wisselingen van het ontwikkelingstempo, van dit fundamentele proces, komen steeds tot uitdrukking in de politieke bovenbouw, hoewel niet altijd direct. Vaak voltrekt zich in de maatschappelijke bovenbouw, dus vooral in de politieke wetgeving, de verandering veel later, dikwijls zelfs zo laat, dat zij haast als achterhaald beschouwd kan worden. Zo was de verovering van de politieke macht door de Franse bourgeoisie in de Franse revolutie en in de latere burgerlijke revoluties, slechts een naspel van de geschiedenis. Want de commandoposten van de werkelijke maatschappelijke macht waren reeds lang veroverd. Die posten hadden de commandanten van de kapitalistische productie in handen, die met het trommelvuur van hun warenproductie de laatste bastions van feodale productieverhoudingen al lang kapotgeschoten hadden. Maar het zou verkeerd zijn te denken, dat ons antwoord, dat over de beheersende betekenis van de materiële ontwikkeling van de productieverhoudingen ook voor de veranderingen in de maatschappelijke bovenbouw geen twijfel laat, geen ruimte bieden zou voor de betekenis van de politieke wetgeving als ontwikkelingsbron. De politieke machtsorde, die altijd berust op de machtsorde van de productieverhoudingen, is ook van haar kant als ontwikkelingsbron te beschouwen. De politieke machtsorde kan bevorderend en remmend, ook in de productieverhoudingen, zelf ingrijpen. Zoals het maatschappelijk zijn het bewustzijn bepaalt, maar een zo ontstaan bewustzijn ook zelf betekenis als uitgangspunt van nieuwe ontwikkeling, dus als materiële macht krijgen kan, zo komt ook de politieke machtsverhoudingen dezelfde geschiedenis-makende betekenis toe, ongeacht hun afhankelijkheid van de materiële productieverhoudingen en voorwaarden.

En ons antwoord op deze vraag bevat gelijktijdig het antwoord op de volgende. Alle ontwikkeling voltrekt zich in tegenstellingen, in de tegenstellingen tussen bezit en niet-bezit, tussen kracht en zwakte, in de tegenstellingen tussen de geslachten en generaties. En over deze tegenstellingen koepelt zich geen goddelijke eenheid of de eenheid van de idee. In de menigvuldigheid van de verschijnselen manifesteert zich de eenheid van de materie en haar ontwikkeling. Tegenstelling, tegenstrijdigheid, klassenstrijd, bezit en bezitteloosheid, zij bevatten naast hun tegenstrijdigheid de voortdurende wisselwerking, die alle verschijnselen in de natuur en maatschappij kenschetst. Deze wisselwerking sluit een eenzijdige, mechanische afhankelijkheid uit, zij omvat met al zijn tegenstrijdigheden de eenheid van het maatschappelijk proces. Het is de eenheid van het maatschappelijk proces, die ons aan leiding geeft, de blik op de toekomstige machtsorde van de arbeidersdemocratie en haar historische gebondenheid aan het verleden en het tegenwoordige te richten. Van deze arbeidersdemocratie scheidt ons de sociale revolutie. Revolutie en strijd om de macht, die de tegenwoordige maatschappij uit haar voegen rukken en de arbeid en het denken de principieel-nieuwe, de communistische richting geven zullen, hebben hun wortels in dezelfde maatschappelijke bodem, waarop tot nu toe klasse-onderdrukking en uitbuiting gegroeid zijn. De rijkdom, waarmee de arbeidersmacht van de toekomst de menselijke behoeften bevredigen kan, heeft in de voorbije ontwikkeling zijn productieve en technische voorwaarden verkregen. Deze voorwaarden, die uit de boeien van een door het kapitalisme beheerste maatschappij bevrijd worden, maken nu reeds de voorstelling van een communistische toekomst, tot een reëel-politieke gedachte.

HOOFDSTUK I.

De op slavenarbeid berustende overheersingsvormen.

De ondergang van de antieke wereld.

In de bewoners van de antieke wereld leefde de voorstelling van een maatschappij zonder macht en zonder onderwerping. Deze voorstelling miste het karakter van historische exactheid. De historiekennis van de oudheid was even begrensd als de middelen van onderzoek, die bij de toenmalige ontwikkeling van de maatschappelijke productiekrachten en van de “levensruimte” van de antieke maatschappij, de mensheid ter beschikking stonden. In de gebieden om de Middellandse Zee leefden de volkeren, waarvan het komen en gaan wij vooral als de geschiedenis van de antieke wereld beschouwen. Bij de enge begrenzing van de verkeerstechniek bestond er tussen de wereld van de Middellandse Zeelanden aan de ene kant en de gebieden aan de overzijde van de Zuilen van Hercules (tegenwoordig de Straat van Gibraltar) en de oude culturen van Indië en China aan de andere kant, slechts zelden contact. Slechts de grote imperia van de antieke wereld, het Rijk van Alexander de Grote en de Romeinse Rijken, overschreden de grenzen, die om de wereld van de Middellandse Zee getrokken waren.

Het was een wereld op zichzelf, waarvan de bewoners in de Middellandse Zee de “wereldzee”, in haar kusten de aarde en in de volkeren van deze kustlanden het mensengeslacht zagen. Dit mensengeslacht onderscheidde zij in “wij” en “de barbaren” en in “vrijen” en “slaven”. In zijn aanspraak op wereldoverheersing noemde het oude Rome de Middellandse Zee “Mare nostrum”, onze zee. Ze was de zee, de enige, waarvan de Middellandse Zee-volkeren een duidelijke voorstelling hadden. Het was de zee, die hen van elkaar scheidde, of hen met elkaar verbond, die hun roeiboten en zeilschepen droeg of opslokte, die hun leven en dood betekende, die voor hen tot symbool van de bestendigheid en van de verandering werd. Het woord voor “zee” was in de Semitische taal tegelijk het woord voor “Westen” (Majim). Daar ging de zon onder, daar, aan de grens van deze zee was tevens het einde van de wereld. Wat aan de andere zijde van deze grens lag, was onbekend, vreesaanjagend en niet met de bekende maatstaven te meten.

Tussen de grenzen van deze enge wereld strenden de mensen tegen de natuur om hun levensbehoeften. De natuurlijke gesteldheid van de bodem, zijn vruchtbaarheid en dorheid, de nabijheid of afstand van de zee en van de grote rivieren waren de materiële voorwaarden, waaronder deze strijd gestreden moest worden. Deze strijdvoorwaarden beslisten over de verdeling van de maatschappelijke arbeid, de verdeling van de functies, naar ouderdom en geslacht eerst, naar sterkte en zwakte, naar bezit en bezitteloosheid, naar macht en onmacht, naar vrijheid en onvrijheid, naar klassen. De begrenzing van de “levensruimte” besliste over de snelle opeenvolging, waarin de Rijken elkaar vervingen, waarin, in enkele eeuwen, Egyptenaren, Babyloniërs, Assyriërs, Perzen, Grieken en Romeinen “ferro ignique”, te vuur en te zwaard, elkaar de gebieden van deze enge wereld ontrukten, en hun bewoners van heren tot slaven maakten. En de laatsten in deze rij, de Romeinse cohorten, droegen hun vaandels over de grenzen van deze “wereld” heen naar Gallië tot aan de grenzen van Germanië, en over de zee naar Brittannië. Deze veldtochten van het Romeinse imperialisme waren het begin van het einde van de antieke wereld. Ze waren de laatste poging het chronisch geworden gebrek aan slavenhanden te overwinnen. Maar ze openden de grenzen van de oude wereld voor de “barbaren”. Uit de onderworpenen werden veroveraars, uit de militaire grensposten aan de Rijn en in de Alpen, uit de “bruggenhoofden” van het Romeins imperium ontstonden de invalspoorten, waardoor de zonen dan als veroveraars, het Romeinse rijk binnentrokken. Over de “limes”, de wallen van het Romeinse rijk tegen de “barbaren” stormden de volksverhuizingen heen, zij begroeven onder hun golven de antieke wereld, haar materiële levensvoorwaarden en haar voorstellingen.

In deze antieke wereld hebben verscheidene vormen van machtsuitoefening elkaar afgelost. Begrippen, waarvan wij ons ter onderscheiding tegenwoordig nog bedienen, stammen uit de

voorstellingswereld van de antieken, ze zijn in de meeste gevallen woordelijk overgenomen. Hierin komt tot uitdrukking, dat de vormen van de overheersing op elkander gelijken of dezelfde zijn, dat onder en in deze vormen macht uitgeoefend wordt. Meer niet. Want de maatschappelijke grondslag, de ontwikkeling van de maatschappelijke verdeling van de arbeid en van de productiekrachten, van de materiële inhoud dus van het maatschappelijk leven, is in wezen veranderd, ook al noemen wij zijn uiterlijke vormen met gelijkkluidende of dezelfde namen. Maar macht bestond toen, evenals heden, macht van bezitters over niet-bezitters. En de voorstelling van macht, van zijn onvermijdelijkheid en zedelijke noodzakelijkheid, de voorstelling van het recht op macht en van de plicht tot onderwerping, dit alles bestond toen evenals nu.

In de mensen van de antieke wereld leefde, zoals wij aan het begin gezegd hebben, nog de voorstelling van een maatschappij zonder macht, zonder vrees. Een voorstelling zonder “wetenschappelijke” motivering of ervaring, een voorstelling, die voor ons nauwelijks de betekenis van een “herinnering” bezit. “Herinnerden” de mensen zich een gemeenschap zonder macht? “Herinnerden” zij het zich, omdat van generatie tot generatie de overlevering verhaalde van een gouden tijdperk? Wij willen dit niet beweren en het komt ons ook niet als beslissend voor. Wezenlijk schijnt ons, dat zulke voorstellingen leefden, overal, in de sagen, liederen en gedichten. Onder de druk van de macht, van de overheersing van enkelen over velen, van de tirannen over het gehele volk, van de aristocraten over de massa, van de patriciërs over de plebejers, van de vrije burgers over de heloten en slaven, wordt de voorstelling van de onderwerping tot een “tweede natuur”. En tegelijkertijd dromen de mensen van het paradijs van de geweldloosheid. Soms ontwaken zij uit de droom onder de zweepslagen van de macht en van de nood. Dan willen zij het geweld met geweld keren, dan storten de muren in, die de natuur of god opgericht, zou hebben, dan verbreken de onderdrukten hun juk, dan maakt de ene vorm van machtsuitoefening plaats voor een andere. Dan heersen storm en revolutie. In de “stabiele” tijden dromen de onderdrukten en vluchten uit de hardheid van het dagelijks leven in de sagen en liederen, die van een “gouden tijdperk” spreken. Zo dichtte Ovidius in zijn “metamorfosen”, dat in het begin het gouden tijdperk stond, waarin zonder wrekers, uit eigen wil en zonder wet gedaan werd, wat goed en recht is. Straf en vrees waren er niet... En de filosofen en theologen van die tijd antwoordden hem: “Niets deugt er van de overheersing van velen; èèn moet heerser zijn, èèn koning.”

Wij kunnen binnen het raam van dit geschrift slechts met weinig voorbeelden trachten aan te tonen, hoe in de antieke wereld inhoud en vormen van de macht en overheersing zich ontwikkelden, waarom voor haar de slavenarbeid de levensgrondslag vormde. De geschiedenis van de oudheid, zoals wij ze leren kennen of geloven te kennen, is de geschiedenis van steden. Dit geldt niet alleen voor de z.g. Stad-Staten, zoals Athene, Sparta, Milete, Corinthe, e. a.

Het geldt ook voor de grote Rijken, waarvan ontstaan, bloei en ondergang met het lot van steden verbonden is, Niniveh, Babylon, het Egyptische Thebe, Rome, Byzantium, Carthago; in deze en andere stadnamen ligt voor ons de antieke geschiedenis besloten. Van het leven van de mensen op het land [platteland] weten we weinig. En de talen van de oudheid, hun formuleringen en uitdrukkingwijzen bevestigen, dat het de steden zijn, waarin zich het leven van die maatschappij manifesteert. “Polis”, het Griekse woord voor “stad”, is tevens het woord voor “staat”, “civitas”, het Latijnse woord voor “burgerij” is ook het woord voor staat. De namen van de steden waren de gangbare namen voor de staten: Rome, Athene, Sparta, Carthago. En toch waren al deze gemeenschappen gegroeid uit boerengemeenschappen. Hun steden, hun “oppida” (Latijn: versterkte plaats-stad) waren oorspronkelijk opgericht als toevluchtsoorden, waarin de boeren met hun have vluchten konden, als gevaren hen bedreigden. Hier, op de heuvelen waren ze beschermd tegen overstromingen of vijandelijke naburen. Hier deponeerden zij hun voorraden voor slechte jaren, spoedig ook voor de ruil tegen vreemde producten. Hier, in de versterkte plaatsen, ontstond het handwerk, dat de boeren verzorgde voor hun werk en oorlog. Hier, in de steden, ontstond een laag, die als handwerker, handelaar, en vaak nog tegelijkertijd grondbezitter eerst een leidende, dan een overheersende rol begon te spelen. Deze laag bracht de burgerlijke en militaire leiders, priesters en geleerden voort. Zo ontstond de scheiding tussen stad en land, tussen arbeid en politiek bewind in de ruimste zin van het woord, tussen rechten en voorrechten, De stad werd tot heerseres van het land,

binnen haar muren voltrok zich de scheiding tussen plebejers en patriciërs, tussen werkende vrijen en geprivilegieerde beheerders en leiders. Het leven, dat evenals tevoren, op de voortbrengselen van het land berustte, concentreerde zich in de stad. Op het land bleven de meest onontwikkelden; de landbevolking gold als achtergebleven, slechts instaat tot de eenvoudigste arbeid en tot gehoorzaamheid. Deze verschuiving naar de stad, de massatrek naar de stad, de differentiatie van de stedelijke beroepen, het ontstaan en groeien van de stedelijke markten, de steeds groter verwijdering tussen het zelf-arbeiden en het beheren, dit alles besliste over de verdere ontwikkeling.

De stad moest leven van dat, wat het land voortbracht, maar ze werkte als magneet op de landelijke bevolking. Wie even kon, wilde aandeel hebben in de voorrechten en verlichting, die het leven in de stad bood. Misschien kon de zoon schrijver, of zelfs priester worden. Het land had werkkrachten, de stad levensmiddelen nodig. Zo werd de arbeid op het land afgedwongen, met geweld afgedwongen door militaire onderwerping van eigen en vreemde gebieden, waarvan de bewoners tribuutplichtig, tot slaven gemaakt werden. De stedelijke honger naar levensmiddelen ontwikkelde het slavenwezen en de handel van de stad, de militaire en politieke organisatie van de stadstaten van de antiëken, en niet minder van de grote Rijken en imperia van de oudheid. Het land voedde de stad, het eigen land, daarna ook het vreemde, het onderworpen. Bebouwd werd het door slaven, "eigen en vreemde", want de "vrije" handel kon geen vervanging leveren voor de producten van het eigen land: De handel kon helpen, aanvullen, hij kon de groeiende behoeften aan luxe in de stad bevredigen. Maar het brood moest van het land komen, het vlees van de eigen kudden, de groenten uit de eigen tuinen. De boerenstand werd kleiner en kleiner, Rome liet uitgediende soldaten zich vestigen op het land om dit kwaad te keren. Het hielp niet. Slaven waren het arbeidsmateriaal, dat men behoefde. Dus slaven maken moest men door gewelddadige onderwerping van andere volkeren en stammen en door vrijheidsberoving of vrijheidsvermindering van de eigen bevolking. De groei en de differentiatie van het stadsleven, de steeds verdergaande verwijdering van de maatschappelijke toppen van het zelf-arbeiden, stemden overeen met de ontwikkeling en de veranderingen, waarvan inhoud en vorm afhankelijk waren van de macht en de uitoefening van de macht.

In het begin waren de "steden" in hun bestuursamenstelling een spiegel van boers-democratische traditie. Er werd nog gemeenschappelijk beraden en besloten. Tot in de tijd van het Romeins imperium bleef de formule "Senaat en Volk van Rome" (S.P.Q.R.) bestaan, die wij nog van de vaandels van de Romeinse cohorten kennen. Op de markt in Athene kwamen de burgers bij elkaar, kozen hun bestuurders en spraken recht in het zogenaamde schervengericht, waaraan alle vrijen deelnamen. Maar meer en meer omvatten de instellingen en rechten van de "volksoverheersing" [volkssoevereiniteit] nog slechts een minderheid van de bevolking. Slaven en half-slaven hadden geen recht. Bezitloze of weinig bezittende vrijen droegen hun recht over aan "gedelegeerden", aan de machtigen, aan de "besten", dat wil zeggen de Aristoi, de aristocraten, de patriciërs, de geleerden, de priesters. In het eerst kozen ze de legeraanvoerder nog uit de kring van de "besten", maakten hem voor de tijd van nood tot alleenheerser. Tenslotte lieten ze hem in functie, een functie, die het begeerde doel van de aristocraten werd, van de niet-meer-zelf-werkenden; van de eigenaars van grote landgoederen, die door slaven bewerkt werden; van de schepen, die door slaven geroeid werden. Democratie, aristocratie, alleen-overheersing van de antiëken, in hen manifesteert zich de formele uitoefening van de macht als uitdrukking van de interne ontwikkeling van een op slavenarbeid berustende maatschappij. Naar de aard van de natuurlijke gesteldheid van het betreffende gebied doorloopt deze ontwikkeling alle door ons beschreven stadia van de stadrepubliek met democratische wetgeving tot aan de centralisatie van alle macht in handen van de alleenheerser, of ontbreken in haar de tussenstadia van de democratie en van de aristocratie. De verschuiving van het gemeenschapsleven van het land naar de stad, van het trekken in de vaste en versterkte woonplaatsen, gaat gepaard met de centralisatie van de stammacht in handen van één persoon, die de wereldlijke en geestelijke autoriteit in zich verenigt. Bij alle uiterlijke verschillen tussen de Oostelijke en Zuid-Oostelijke kustlanden van de toenmalige wereldzee, de Middellandse Zee, en Rome en Hellas, is toch het gehele antieke tijdperk de maatschappelijke periode, waarvan het fundamenteel proces de verzorging van de maatschappij door slavenarbeid is.

De verhouding vrije-slaaf beslist niet slechts over de economische voorwaarden en in het bijzonder over de ontwikkeling van de productie, techniek en verkeer. In deze verhouding ligt ook het geestelijk leven en vooral de interne stellingname ten opzichte van macht, de “natuurlijke” onderwerping aan de overheersing besloten. De meerderheid van de maatschappij, ook voor zover ze niet uit slaven bestaat, beschouwt haar plichten en de rechten de heerser, of van de heersers, uit de gezichtshoek van de slaaf. De heer of heerser heeft eigendomsrecht op de beheerste. De beheerste is geen “vrije arbeider”, hij is een stuk arbeidsmiddel, dat men over het algemeen in goede, tot de arbeid geschikte toestand houdt, dat men echter ook weggooid kan, als men het voor juist houdt.

Deze maatschappij geraakte in zulk een afhankelijkheid van de slavenarbeid, dat tenslotte haar ondergang hieruit voortspoot. Het Romeinse imperium moest gehele volkeren verslaven en de verslaafden tenslotte het burgerrecht geven. Het moest slaven tot bestuurders maken, het had de slaven ook voor de geestelijke en artistieke verzorging van de maatschappij nodig, het stelde de onderworpenen aan het hoofd van zijn militaire troepen, het gaf hun de techniek en de wapens, waarmee de “Barbaren” het Rijk van de Caesars en hiermede de antieke wereld verbrijzelden.

Het was de afhankelijkheid van de antieke wereld van slavenarbeid, die haar de ondergang bracht. Alle veroveringsveldtochten konden het gebrek aan slavenhanden niet opheffen. Het land, dat het voedsel van de steden leveren moest, was geen boerenland meer. Het behoorde aan enige grootgrondbezitters, de eigenaars van de z.g. latifundia. De opbrengsten van de verwaarloosde akkers en tuinen liepen terug. Morrend en zonder interesse deden de slaven hun werk, onder toezicht van andere slaven. De publieke werken, straten, kanalen en waterleidingen kwamen tot verval. Slaven hadden ze gebouwd. De grenzen van de verslaving van de maatschappij waren bereikt. En met het bereiken van deze grenzen, met het overlaten van het publiek en particulier beheer aan de eenmaal overwonnen volkeren, zette het verval in.

Vanuit het Oosten en Noorden vielen de landhongerige volkeren de Middellandse Zeelanden binnen. Zij overstroomden Italië, Spanje, Noord-Afrika, Byzantium en de tegenwoordige Balkanlanden. Het zwaartepunt van de historische ontwikkeling verplaatste zich naar het noordwesten naar het gebied tussen de Elbe en de Pyreneeën. De strijd werd onder de symbolen van het kruis en de Halve Maan gevoerd; de strijd tussen een nieuw maatschappelijk systeem, dat van het “christelijk” feodale Europa en de laatste grote kracht, die uit de antieke wereld stamde, de landhongerige banierdragers van de Profeet. De strijd werd door de overwinning van het nieuwe systeem bij Tours en Poitiers, in de 8e eeuw, beslist. De burgerlijke geschiedeniswetenschap beweert, dat, Karel Martel, die deze overwinning bevocht, Europa en het Christendom gered zou hebben. Ze heeft niet begrepen en zal nooit begrijpen, dat niet mannen, hun overwinningen of nederlagen, het historisch verloop bepalen. Een nieuwe ontwikkeling van het fundamenteel

maatschappelijk proces was begonnen, een nieuwe productiewijze, een nieuwe afhankelijkheid, een nieuwe inhoud, een nieuwe vorm van macht.

HOOFDSTUK II.

Ontstaan en wezen van de moderne staat.

Het zou verkeerd zijn te beweren, dat er geen verband bestond tussen de antieke wereld en de middeleeuwen, en dat de volksverhuizingen de continuïteit van de historische ontwikkeling volkomen onderbroken zouden hebben. Zeker is echter, dat men van een ondergang van de antieke wereld spreken moet, van een directe opvolging, van een aflossing van het Romeinse — preciezer — West-Romeinse imperium door de in het Noorden van Europa ontstane grote Rijken. Anders ligt het in Oost-Rome, in Byzantium. Hier kwam het formele einde veel later, op een tijdstip, waarop in Europa het Middeleeuws maatschappelijk systeem reeds ver ontwikkeld was, zo ver zelfs, dat het de Turkse veroveraars van Constantinopel met succes op de drempel van Midden-Europa tegenstand bieden kon. Maar Oost-Rome was Azië. De wereld van de Middellandse Zee, die de wereld van de Antieken geweest was, was ondergegaan. De Middellandse Zee scheidde nu het Noorden van het Zuiden, het Westen van het Oosten, een scheiding, die het modern imperialisme pas overwonnen heeft. Het is geen toeval en geen willekeur, dat men de “wereldgeschiedenis” van de Middeleeuwen kan samenvatten in de geschiedenis van Midden-, West- en Zuidwest Europa, alsmede van Engeland, en dat men de nieuwe tijd dateert vanaf de ontdekking van Amerika door Columbus.

Ook een Marxistische geschiedschrijving zal zich uiterlijk aan deze indeling moeten houden, hoezeer ze ook, of — beter gezegd — juist omdat ze haar opmerkzaamheid richt op de veranderingen in de economische en sociale structuur. Men noemt de Middeleeuwen ook wel de periode van de historische duisternis, van de stilstand, ja (gemeten aan de antieke wereld, waarop ze als tijdperk volgden) van de teruggang. En hierin ligt veel waarheid, vooral als men eraan denkt, welke primitieve maatschappelijke verhoudingen het uitgangspunt vormden voor de nieuwe ontwikkeling, hoe de nieuwe krachten zich bijna onmerkbaar ontvouwd, en hoe slechts na overwinning van de feodale begrenzings van het leven, een nieuw tijdperk begon. Het is ook hier geen toeval of luim van enkele denkers geweest, dat het afbreken van de duffe bekrompenheid van het Middeleeuws leven en denken, op geestelijk gebied in het teken van het Humanisme en van de Renaissance stond, dus in het opnieuw beleven van de cultuur en kunst van de klassieke oudheid, De Middeleeuwen hebben geen gedachten geschapen, die meewerkten tot overwinning van hun maatschappelijke begrenzing: de jonge, burgerlijke klasse vond voor haar vlucht antwoord en commentaar in de denkers, dichters en kunstenaars van Athene en Rome, in Plato en Aristoteles, Sophocles, Aeschylus en Euripides, Cicero en andere Latijnse plagiators, in Phidias, Praxiteles, etc.

De nieuwe Rijken, die tijdens de Middeleeuwen ontstonden, het Rijk van de Merovingers, de Rijken van de Frankische en Salische koningen, het Rijk van Karel de Grote, Oost Franken — Duitsland en West Franken — Frankrijk — zij bedekten geografisch gebieden, die eens koloniën van het Romeins imperium waren geweest. Hun steden waren eertijds Romeinse militaire kampen, hun enkele behoorlijke straten waren strategische wegen van de Romeinse legioenen en de weinige, eens in die streken voorkomende munten, hadden Romeinse inscripties. Volgens het Romeins recht was daar reeds berecht. Romeinse architecten hadden de Porta Nigra, in Augusta Treverorum, het tegenwoordige Trier gebouwd; Romeins comfort, baden en waterleidingen stonden nog als majestueuze ruïnes van een vernietigde beschaving. Zonder invloed kon dit alles niet zijn, maar de nieuwe ontwikkeling ontving uit dit stuk verleden niet haar beslissende impulsen. Weer begon een stuk geschiedenis onder de eenvoudigste verhoudingen van landbouw en veeteelt, met weinig ontwikkelde maatschappelijke arbeidsverdeling en zwakke ontplooiing van de productiekrachten. Het zijn de in de volksverhuizingen achtergeblevenen, de overlevenden, die bijna zonder enig contact met de ondergaande wereld van het Romeins imperium, zonder kennis, tenminste zonder diepere kennis van zijn economische, technische en administratieve organisatie, hun intrede in de geschiedenis deden.

a. De middeleeuwse eigendoms- en productieverhoudingen in hun betrekking tot de politieke uitdrukkingvormen: boerendom, leenstelsel, lijfeigenschap, de stadsgemeente, de soevereiniteit.

In haar oorsprong was de maatschappij van de Middeleeuwen een maatschappij van vrije akkerburgers, van vrije boeren. Zij hadden naast het eigen stuk land gemeenschappelijk bezit aan bos en weide. Ook zij regelden hun rechtsaangelegenheden en hun bestuurszaken op democratische wijze. In gewoonten en uitdrukkingen zijn resten van deze democratisch-collectivistische traditie tot op de huidige dag behouden gebleven. In grote trekken kunnen we dezelfde ontwikkeling nagaan, die wij in de beschouwing van de antieke wereld tegenkwamen. Het ontstaan van de stad als een versterkt toevluchtsoord en opslagplaats, het opkomen van het stedelijk handwerk en de warenruil op de hier ontstane markt. De geschiedenis schijnt zich te willen herhalen, zowel in het verloop van het fundamentele proces van de maatschappelijke arbeidsverdeling en machtsverschuiving, alsook in de uiterlijke vormen van de machtsuitoefening. En inderdaad merken we opvallend overeenstemmende trekken op.

Het kan ook niet anders. Verkeer en ruilverhoudingen zijn nog in hun eerste begin. Binnen nauw getrokken grenzen moet de maatschappij zichzelf verzorgen, dat wil zeggen het land moet de stad verzorgen, die het land als tegenprestatie nog niet veel te bieden heeft aan handwerkproducten. Nog vervaardigt de boer grotendeels zelf zijn gereedschappen en kleding.

Maar deze vroege Middeleeuwen waren vol van de stormen van de volksverhuizingen, van de invallen van de land-hongerige stammen in naburige gebieden. Ook van heinde en ver kwamen de Nomadenvolkeren, aangelokt door de akkers en weiden ten Westen van de Oder en de Elbe. En hun komst en in bezit nemen van het land voerde tot het wegtrekken van de bewoners, die zich, op zoek naar nieuwe akkers en weiden, naar het Westen en Zuiden begaven. Het leven-in-gevaar was de impuls voor de verdeling van de maatschappelijke arbeid, voor de bouw en uitbouw van versterkte woonplaatsen, voor de centralisatie van de macht en daardoor de successievelijke opheffing van het zelfbeheer van eertijds vrije en gelijke akkerburgers.

In de splitsing van de maatschappelijke ontwikkeling van de Middeleeuwen, in de scherpe scheiding en diepe tegenstelling tussen stad en land, is het wezenlijk onderscheid ten aanzien van de antieke ontwikkeling te zien. Wel toont het ontstaan van de middeleeuwse stad overeenkomstige trekken met dat van de antieke stad. Maar tegelijkertijd voltrekt zich onder de invloed van de volksverhuizingen en de in deze verhuizingen ontstane arbeidsverdeling en centralisatie van de stammacht, de vereniging van dorpsgemeenschappen over grote gebieden tot centraal-geleide bondgenootschappen. Er ontstaan stamgebieden, in het begin onder leiding van gekozen hoofdliden, die aan de spits van een krijgslidenkaste de bewapende bescherming van de boeren op zich namen. Op het land zelf voltrekt zich met de verdeling van de maatschappelijke functies een nieuw, historisch proces, gelijktijdig met, en in tegenstelling tot het veel langzamer ontstaan van de middeleeuwse stad.

In deze ontwikkeling heeft de christelijke kerk een belangrijke rol gespeeld. Haar missionarissen waren de zendelingen van het ondemocratisch centralisme. Want in onderscheid met de geschiedenis van de Antieken is de geschiedenis van de Middeleeuwen van het begin af gekenmerkt door een veel dieper tegenstelling tussen land en stad, een tegenstelling, die niet alleen haar uitdrukking vond in de onbeduidendheid van het economisch verkeer. Ook later, toen het vrije boerendom plaats gemaakt had voor de lijfeigenschap, bleef, verdiepte en verscherpte zich zelfs, deze tegenstelling, dat wil zeggen zij sloeg over op de verhouding tussen de stad en de landheren. In de stad ontwikkelden zich de kiemen van het economisch systeem, die de feodale banden van de Middeleeuwen tenslotte verbraken.

Op het land voltrok zich in de Middeleeuwen de verdeling van de maatschappij in klassen als gevolg van de maatschappelijke arbeidsverdeling, de verdeling ook van de beschermingsfuncties tegen de aanval van landhongerige stammen en volkeren. Hier heeft de christelijke kerk zich als sterkste

bondgenoot van de opkomende centrale macht betoond; zij heeft de zegeningen van het kruis verbonden met de bescherming of straf van het zwaard en daarvoor een rijk loon ontvangen. Zij ontving het van beide kanten. Niet in klinkende munt, want die was er nog niet, in ieder geval nog niet in genoegzame hoeveelheid. De kerk ontving haar loon in de vorm van de naturavergoeding van die tijd. Van de boer een deel van zijn arbeidsproducten of arbeid in de vorm van hand en spandiensten; van de heer, van de Hausmaier (maier — overste; vergelijk met de tegenwoordige titel “major” in Engeland en “maire” in Frankrijk voor burgemeester.) in de vorm van het recht tot cultivering van een groot stuk land als leengoed (bij wijze van lening), als zg, Feod. Zo werd de kerk feodale heer, leenheer, zo werden haar waardigheidsbekleders leenmannen, uitgerust niet slechts met geestelijke, maar ook met wereldlijke macht. Ze konden de arbeid van de, op of bij hun leengoederen en kloosters wonende boeren afdwingen, niet slechts door de weigering van het heilig avondmaal, de doop, of de christelijke begrafenis, maar ook door het wereldlijk scherprechterszwaard.

Niet slechts de kerk werd zo tot grondbezitter en drager van macht. Naast haar, dikwijls in felle concurrentiestrijd met haar, ontstond ook de stand van de wereldlijke leenmannen, van de militaire onderaanvoerders, van de hertogen en graven, die evenals hun kerkelijke collega's hun vergoedingen in de vorm van leengoederen, van feodale rechten enerzijds en — van de boer — in de vorm van natuurproducten en diensten ontvingen. Zo ontstond de maatschappij van het leenstelsel, van het feodalisme. De bodem, de akker was de levensbron, het grondbezit was de machtsbron. De ondersteuning van de macht werd met een aandeel in de rijkdom en in de macht beloond.

Maar de arbeid, die deze rijkdomsbron liet vloeien, de boerenarbeid kon niet langer vrij blijven, de boer kon niet langer een vrije akkerburger blijven. De wereldlijke en geestelijke leenmannen verschaften hem bescherming. Hun burchten en versterkte kloosters namen hem en zijn vee op in tijden van oorlogsnood. De monniken beloofden de genezing van de zielen en verleenden de enige medische hulp aan mens en dier. Maar de heren verleenden bescherming en hulp niet zonder tegenprestatie. En de tegenprestatie bestond uit de lichamelijke en geestelijke vrijheid van de boer. De ontwikkeling van het feodalisme is tegelijkertijd het ontwikkelingsproces van de lijfeigenschap van de boeren. Niet slechts zijn land, hijzelf behoort de leenheer toe, met lijf en ziel, ieder uur van de dag. Hij mag het land niet verlaten, bezit geen vrijheid om weg te trekken; hij moet het land, dat hem niet meer toebehoort, verdedigen. Boven hem staat niet direct de leenheer, maar de wereldlijke of kerkelijke feodaal, die hem, de boer, zijn vrouw en kinderen, zijn vee en alles wat hem toebehoorde, mee bij het leengoed kreeg, en — al heel spoedig — als zijn eigendom beschouwt.

In het leenstelsel hebben we het fundamentele proces te zien, dat over de macht en de uitoefening van macht in de Middeleeuwen naar inhoud en vorm besliste, dat uit de vrijen boer de lijfeigene maakte. Het land en zijn bewoners behoorden de landheer toe, wiens macht en recht berustten op de maatschappelijke eigendomsopvatting, op het beschikkingsrecht van de eigenaar over de instrumenten van de productie, waartoe naast de “dode” inventaris, ook de levende, mens en dier, behoorde.

De landheer deelde deze absolute macht met zijn leenmannen, en in deze verdeling lag de kiem van de ondergang van het absolutisme. Op het leenstelsel berustten de grote rijken in de Middeleeuwen. De feodale uitbuiting van de akker en van de boerenarbeid vormde de economische grondslag; de toestand van de lijfeigenschap was het fundamentele rechtsprincipe, waarop de wetgeving van de Middeleeuwen berustte en waarvoor het Romeinse recht de passende rechtsnormen leverde. Langzamerhand verdrong het Romeinse recht in grote gebieden van het Continent de oude inheemse rechtsmethoden waarvan de principes op andere maatschappelijke verhoudingen berust hadden.

De heersende machtsaanspraak en de uitoefening van de macht in de Middeleeuwen waren absoluut. De onderdaan was eigendom van de heer, die over hem met lijf en ziel beschikte. “Cuius regio, eius religio”, dat is (vrij vertaald) “Wiens brood men eet, wiens woord men spreekt”, dit principe geeft de geldende opvattingen misschien het duidelijkst weer. De heer beslist ook over het geloof van zijn onderdanen. De organisatie van de kerk, de volkomen gehoorzaamheid hieraan, die iedere kritiek als ketterij op de brandstapel smooit, levert ook het schema voor de wereldlijke macht. Omgekeerd zijn

de religieuze en kerkelijke opvattingen de weerspiegeling van de maatschappelijke eigendoms- en productieverhoudingen.

En ook hier — zoals bij de Antieken — vergroot zich steeds meer de afstand tussen de dragers der macht en de arbeid, die deze macht onderhoudt, zoals zich in de verhouding van de kerk tot haar gelovigen de afstand tussen geestelijken en leken vergroot. Alle macht ligt bij hen, die niet produceren, alle macht en ook alle “weten”. Het “weten” van de Middeleeuwen, hun zogenaamde wetenschap, is een privilege van de kerk, haar dogma's beslissen over wat men te weten en niet te weten heeft.

Wij maakten melding van de tegenstelling tussen stad en land in de Middeleeuwen, als een factor, die voor de verdere ontwikkeling beslissende betekenis verkreeg. In de aard van deze tegenstelling ligt ook het fundamentele onderscheid met de antieke wereld, hoe zeer ook het ontstaan van de middeleeuwse steden overeenkomstige trekken met dat van de klassieke oudheid vertoont. De antieke stad beheerste het platteland, ze liet het door slaven bebouwen. De ontwikkeling van de middeleeuwse stad vervreemde haar meer en meer van het land. De stad ruilde met het land; hoe kon het ook anders? Maar ze bezat geen macht over het land. Wat zij van het land ontving, moest door de producten van de stedelijke nijverheid of door uit verre landen aangeschafte handelswaren, gecompenseerd worden. Het was een verstandhouding, die steeds stond in de schaduw van de vijandschap, de vijandschap tot de feodale eigenaars van het land en hun leenheer, de landvorst. In dit verband moeten we de stedelijke politiek zien, haar bondgenootschappen met de partijen van de leenmannen, die in de concurrentiestrijd van de standen onderling, en in de strijd van de standen tegen de leenheer, weer elkander bestreden. Voor de landvorst was het bondgenootschap met de stad iets waard. Het betekende manschappen voor de oorlog en — vooral — het zo vurig begeerde en nog zo schaarse geld. En zo werden de steden bijzondere rechten en voorrechten verleend, zo werd hun en hun handelskaravanen de bewapende bescherming tegen de overvallen van de roofridders toegezegd, zo werd hun vrijheid tot tolheffing en het recht op het heffen van belasting toegestaan.

De ontwikkeling van de middeleeuwse stad wordt vooral gekenmerkt door haar aandrift zich los te maken van het land, waarvan zij de levensmiddelen verkrijgen moest, zolang zij nog niet in staat was zich uit verder gelegen gebieden het onontbeerlijk voedsel voor de stedelijke bevolking te verschaffen. De ontwikkeling van het stedelijk bedrijfsleven en van de ruil met steeds afgelegener gebieden staat onder de dwang, het feodaal beheerste platteland de levensmiddelen met geld te moeten betalen. In dit proces van de ontplooiing van het stedelijk economisch leven voltrekt zich ook de ontwikkeling van de politieke en rechtelijke wetgeving, van de inhoud en de vorm van de machtsuitoefening in de steden.

In haar oorsprong was de middeleeuwse stad een democratische gemeenschap van handwerkers, zij was de opslagplaats en het toevluchtsoord, die vrije akkerburgers gesticht hadden. Haar bewoners waren nog met het leven en de arbeid op het land eng verbonden. Zij verwijderden zich echter van dat leven in dezelfde mate, waarin de boer lijfeigene werd (“Stadslucht maakt vrij!) en waarin de trek naar de stad de ontwikkeling van het stedelijk bedrijf afdwong en mogelijk maakte. Binnen de enge muren van deze steden woonden de burgers gescheiden naar beroepen en behartigden hun belangen, (zoals vroeger de akkerburgers gedaan hadden) gemeenschappelijk, door in de vergadering van de burgers te beraadslagen en te besluiten. Met de groei van de steden verdween deze volksdemocratie langzamerhand. In haar plaats trad de vertegenwoordiging van de handwerkersgilden, die alle leden van de betreffende beroepen omvatten. In de raadhuisen van de middeleeuwse steden hingen de wapenschilden van de gilden als symbolen van de stedelijke macht.

Met de verdieping van de tegenstellingen tussen stad en land verwijdde zich het arbeidsveld van de stedelijke nijverheid. Het eigenlijke handwerk werd volgens de strenge reglementen van de handwerkersgilden uitgeoefend, het getal van de gildeleden was vastgelegd, de grenzen van de middeleeuwse handwerkproductie waren bereikt, het handwerk zelf kon ze niet overschrijden, hiertoe miste het de productiemiddelen en de markt. Kleermakers en schoenmakers werkten op bestelling, niet voor een onbekend klantenaantal, waarvan men de grootte slechts schatten kan. Uit het stedelijk bedrijfsleven kwam de handelaar naar voren, de transportondernemer, de schipper. Er ontstond een

begin van internationale warenruil en hiermede de splitsing van de stedelijke bevolking in patriciërs en plebejers, hiermede ook de ondergang van het middeleeuws handwerk, hiermede een begin van kapitalistische warenproductie, met de hulp van de in de handel verworven rijkdommen!

Een nieuwe macht ontstond in de steden, machtig genoeg in vele gevallen om met koningen en keizers of de Sultan een verbond te sluiten, of hen te weerstaan. De democratische machtsuitoefening door de handwerkersgilden moest wijken voor de aristocratie van het handelskapitaal en van de woeker. Venetië en Genua golden voor de grootmachten van hun tijd, evenals de Hanse met haar talrijke nederzettingen van Nischni Nowgorod tot Engeland. Inwendig verdeelde zich het burgerdom in kleinen en groten, in kleinburgerdom en grootburgerdom, waaruit de latere middenstand, de eigenlijke bourgeoisie te voorschijn zou komen.

Zo liet de middeleeuwse ontwikkeling twee soorten van macht en machtsuitoefening naast elkaar groeien, het aristocratische “liberalisme” van de stad en het absolutistische feodalisme van het land met lijfeigenschap van de boeren en de “van God gegeven!” soevereiniteit van de vorsten. Tevergeefs probeerde het boerendom zich in bloedige opstanden vrij te vechten, zijn lijfeigenschap af te werpen. De boeren beriepen zich als kinderen van hun tijd op de Heilige Schrift en zijn leer van de gelijkheid van alle schepselen, voor god. Hun strijd droeg uiterlijk het karakter van de religieuze opstand. De kerk stond in de voorste rijen van de conservatieve krachten, die de boerenopstanden moesten neerslaan: Tot in de 18e, in vele landen tot in de 19e eeuw, zou de lijfeigenschap gehandhaafd blijven, tot zijn ketenen met geheel andere middelen en onder volkomen veranderde maatschappelijke verhoudingen verbroken zouden worden.

Niet de opstand van de boeren, maar de emancipatie van de steden van de Middeleeuwen hebben een einde gemaakt aan het feodalisme. Het burgerlijk geschiedenisonderzoek schildert dit tijdperk als dat van de religieuze hervorming, van het Humanisme en van de Renaissance, omdat ze niet weet, of voorgeeft niet te weten, dat in de religieuze en geestelijke stromingen en strijden slechts de uitdrukkingsvormen te zien zijn, waarvan zich de veranderingen in het fundamentele proces van de maatschappij bedienen.

b. De ondergang van het feodalisme en van het gildehandwerk met de opkomst van de kapitalistische warenproductie; het ontstaan van de moderne bureaucratie en de drieledigheid van de macht.

De tegenstelling tussen stad en land was, zoals we gezien hebben, een, waarschijnlijk de ontwikkelingsfactor van de middeleeuwse maatschappij en haar machtsverhoudingen. Het was een standenmaatschappij. Tot de standen behoorden niet zij, op waarvan de arbeid het leven van die maatschappij berustte, de boeren. Zij waren lijfeigenen geworden. Hun getal was niets anders dan een rekenpost, meer niet. In de “dode zielen” van Gogol komen we deze verhoudingen tegen, die zich in Rusland langer dan in het overige Europa in stand hielden. Naar het aantal van zijn “zielen” wordt in dit boek geschat, hoeveel een heer “waard is”; om een moderne Amerikaanse uitdrukking te gebruiken.

Het aantal lijfeigenen, dat men bezat, gaf de grootte aan van het aandeel in feodaal bezit. Om de grootte van het aandeel wedijverden de standen, de wereldlijke zo goed als de geestelijke. “De kerk heeft een grote maag”, zegt Goethe in “Faust”, “ze heeft gehele landen opgegeten, en zich toch nooit overeten.” In de wereldlijke en kerkelijke wetgeving van de middeleeuwen zien we de pyramide van de standen, onderaan de grote massa van de kleine adel, aan de spits de leenheer, die in zich de wereldlijke en geestelijke macht verenigt, die ijverig en niet altijd met succes waakt, dat de kerk hem niet het laatste woord in de verdeling van ambten en waardigheden betwist.

En binnen de standen de scheiding in kleinen en groteren, in achterleenmannen en leenmannen, dat wil zeggen in hen, die hun macht slechts indirect van de leenheer, en hen, die hem direct van de leenheer zelf kregen. Dan de leenheer, in ononderbroken strijd met de vorsten, die hem in macht het meest nabij stonden, die zijns gelijken waren, hem kozen en theoretisch afzetten konden, naast hem

bleven staan of hem in de steek lieten. Tot hen stond hij in verhouding van de “primus inter pares”, dit is van de eerste onder de gelijken.

Reeds lang waren de vorsten en graven, de bisschoppen en kloosters geen leenmannen meer, zij voelden zich en waren eigenaars van hun landgoederen en van de mensen die het land bebouwden. Zij waren zelf macht geworden, dikwijls feitelijk groter dan die van hun “leenheer”. De antieke wereld had de grenzen, die haar door de slavenarbeid gesteld waren, niet kunnen doorbreken. Zij was daaraan te gronde gegaan. In haar schoot had zich geen kracht ontwikkeld, die over de ruimtelijke en tijdelijke grenzen van haar bestaan kon uitgaan. Haar einde betekende niet een nieuw begin.

Niet aldus ging het in de Middeleeuwen. Uit hun inwendige tegenstellingen werd een nieuwe wereld geboren. En de wieg van deze nieuwe wereld stond in de steden. Daar, in de steden, vooral aan de zee-kusten en aan de grote wegen, die over het vasteland liepen, ontstonden en groeiden de krachten, die de pyramidebouw van de door de standen uitgeoefende macht ondergroeven en tenslotte tot ineenstorting brachten. En de bron, waaruit deze krachten omhoogkwamen, was de tegenstelling tussen stad en land. Van het land moest de stad haar brood ontvangen. Maar de akker was het eigendom van de feodale heer, en de boer was lijfeigene. Het feodalisme bedreigde dagelijks de stad met uithongering, als zij het niet gaf, wat het voor de verdediging en vergroting van zijn macht eiste. Zo ontstonden het bondgenootschap tussen de steden en de binnen en buitenlandse landvorsten, de vrijbrieven, de stadsrechten de grote handelmaatschappijen, die de pioniers van het handelskapitaal werden. In de strijd van de soevereinen, van de keizers en koningen, tegen de grote en kleine adel en tegen de kerk om de rechten van de soevereiniteit, om de erkenning van de koninklijke en keizerlijke oppermacht en de aanwending van het rijksrecht, vinden we in de regel de grote steden aan de kant van de soeverein, tenzij ze de kracht hadden, hun poorten voor beide partijen te sluiten en direct met het buitenland in verbinding te treden. De steden waren de oorden van vooruitgang. De door hen, voor eigen rekening en voor eigen doel of op rekening van de landvorst uitgeruste legers en vloten waren de meerdere van de gepantserde ridders van de Middeleeuwen. De stedelijke legers maakten als eerste gebruik van de nieuwe wapens, van kruit; hun manschappen ontwikkelden de nieuwe techniek van de oorlogvoering. Om zulk een betekenis te bereiken, om als begeerde bondgenoot te kunnen optreden en de pyramide van de standenmacht tot ineenstorting te brengen, moest in de steden zelf een diepgaande verandering plaats gevonden hebben, In het interne stedelijk leven zelf waren de muren ingestort, die het handwerkers-gildewezen opgericht had.

De stedelijke markt was ontstaan. Het handwerkersgilde, beperkt in het getal van haar leden, haar productiemiddelen en haar afzet, beperkt daarom niet minder in haar opvattingen, kon de verbreding van de stedelijke macht niet organisatorisch omvatten. De productiekrachten van het gildehandwerk, de arbeidsverdeling van de gilden in economisch en openbaar bestuur moesten plaatsmaken voor een nieuwe maatschappelijke arbeidsverdeling. Het fundamentele proces van de sociale differentiëring moest in een nieuwe machtsverhouding uitdrukking vinden. Naar inhoud en vorm stond een nieuwe macht, een nieuwe klassenorde, die in de plaats van de handwerkersdemocratie kwam.

Alle reglementen, alle beperkingen van de invoer van vreemde industrieproducten, die het zelfbehoud van het gildehandwerk gedecreteerd had, moesten vallen. Sterker dan alle beperkingen en beperktheid was de noodzakelijkheid, de levensgevaarlijke afhankelijkheid van het groeiend stedelijk leven van de feodale kneveling van de akkerbouw en van de veeteelt, te breken; het krachtsverbruik in de strijd om pacht- en visserijrechten te besparen. Uit de kuststeden voeren de vloten ter visvangst, het bedrijf van de viszouterijen ontstond. Het transportwezen te land en te water werd een zelfstandige bedrijfstak, ten nauwste verbonden met de invoer van grondstoffen en industrieproducten uit nabije en afgelegener landen. Invoer eist uitvoer, beide berusten op de ruilgeschiktheid ener altijd massaler, altijd meer voor onbekende klanten, voor de markt werkende productie. Hulpeloos en wrokkend stond het handwerkersgilde tegenover deze ontwikkeling. Noch de kwantiteit, noch de kwaliteit van haar producten bezat de ruilgeschiktheid, die hier onontbeerlijk werd. Nieuwe productietakken ontstonden, geld en kredietwezen hebben hun oorsprong aan deze ontwikkeling te danken. Het tijdperk van de Middeleeuwen was in zijn eerste periode wezenlijk een geldloos, een “naturalwirtschaft” geweest. Nu werden munten geslagen en wissels getrokken op in verre steden wonende handelsrelaties. De

hoogontwikkelde Noord Italiaanse laagvlakte, Lombardije, was de leermeesteres van Europa op dit gebied; met de techniek leverde zij ook de uitdrukkingen voor de crediettransacties, die de handel met, zich meebracht. Credit, en debet, bank, lombarderen, traite (getrokken wissel), solawissel, e.a. zijn nu nog de gebruikelijke benamingen van het internationale verkeer.

Uit het verkeer en de handel putten de patriciërs-van-het-stedelijk-leven hun macht, hun autoriteit in het beheer en de leiding van de stedelijke aangelegenheden. Uit het verkeer en de handel putten ze de middelen, die een productie buiten de begrenzungen van het gildewezen voor de markt eiste.

Geen gildemeester of gezel was bereid, zijn arbeid de nieuwe meesters ter beschikking te stellen. Zij poogden zich tevergeefs achter de muren te beveiligen, die het handwerkersgilde om het “eerlijke” handwerk opgericht had. Tevergeefs ook zochten ze beveiliging bij de vorst tegen de invoer van vreemde producten en productiemiddelen, en vooral van vreemde arbeidskrachten. De vorsten zagen de voordelen, die handel en verkeer en een nieuwe productiewijze met zich meebrachten. Zij hieven er tol op in klinkende munt te betalen, en verleenden de transporten bewapend escorte. In de stedelijke raadhuisen trokken de patriciërs, de bezitters van de handelsfirma's en schepen. Meer en meer trad de democratie van het gildestadsbestuur op de achtergrond, werd tot formule, tot traditionele demonstratie bij feestelijke gelegenheden. De nieuwe heren vormden de gemeenteraden en werden de burgemeesters, zij leverden voor de markt niet slechts geïmporteerde handelswaren, maar al spoedig in eigen werkplaatsen vervaardigde, moderner producten. Van nieuwe aard waren deze producten, mooier en goedkoper dan de solide producten van de inheemse handwerkersgilden. Men begon, bij de handwerkers nog slechts te laten repareren en kocht zijn nieuwe kleren en schoenen bij de importeurs en in de winkels van de nieuwe manufacturen.

Een nieuwe stand groeide in de steden, de stand van de burgers, van de kooplieden en reders. Het was een nieuwe stand volgens de uitdrukkingwijze en beschouwingwijze van de feodale, in standen verdeelde Middeleeuwen. Maar het was een stand met een geheel andere sociale inhoud, met geheel andere machtsaanspraken dan die van de oude standen. Hij wilde geen aandeel hebben in de feodale rechten, hij wilde de gehele macht, en zijn wapens heetten: handel en verkeer, manufactuur op nieuwe grondslag.

Van de zelfkant van de maatschappij, uit de trekkende handwerksgezellen, die nergens een gildemeester konden vinden, uit de zoons van lijfeigen boeren, die in de “vrijmakende” stadslucht gevluht waren, uit de onderste lagen van de maatschappij rekruteerden de heren van handel en verkeer de arbeiders voor hun nieuwe productie. Zij kochten de arbeidskracht met het geld, dat hun door handel en verkeer ingebracht was, zij kochten de moderne gereedschappen en grondstoffen, de werkplaatsen, als productiemiddelen, en zij verkochten de producten van deze “vrije” arbeidskrachten buiten de handwerkersgilden om op de ontstane markten in stad en land, in het binnen- en buitenland. Hun geld was kapitaal geworden, het had als productiefactor zijn kapitalistische bestemming gevonden.

De nieuwe productiewijze verwijderde het bezit aan productiemiddelen van de arbeid. Zij vernietigde de democratie van het handwerk als stedelijke machtsuitoefening en stelde hiervoor in de plaats de aristocratie van de uitbuiting van vreemde arbeidskracht. Zij schiep de klasse van de kapitalistische uitbuiters en van de “vrije” arbeiders, het moderne proletariaat. Zij schiep de moderne bureaucratie en de moderne staat.

De staat van de Middeleeuwen was het spiegelbeeld van de feodale bezitsverhoudingen geweest. Het staatsgebied was eigendom van de soeverein, die het als leengoed aan de feodale heer overdragen kon, met de levende en dode inventaris. Tot de levende inventaris behoorde ook de arbeidende mens, de lijfeigen boer, waarover de leenheer kon beschikken, zoals over ieder ander bezit. Het beheer van deze staat berustte op het leenstelsel, niet op het ambtenarencorps van de moderne, kapitalistische staat. Regeringsrechten werden als leen overgedragen, de regeerder kreeg zijn vergoeding in natura, in de vorm van de arbeid en de diensten van de bevolking. Berecht werd in naam van de leenheer en naar wetten, door hem uitgevaardigd. Wereldlijke en kerkelijke macht wedijverden met elkaar, sloten compromissen met elkaar, verdeelden onder elkaar het recht tot wetgeving en rechtspraak.

Maar in principe waren wetgeving, rechtspraak en beheer zaak van de directe machtoefening van de bezitter van het land, de soeverein of de door hem aangestelde feodale “onder”-bezitter. Wel kwam het hier en daar reeds voor, dat de toepassing van het recht, de rechtsspraak en het bestuur, overgedragen werden aan specialisten, aan de absolventen van de grote universiteiten en theologische scholen. Maar deze overdracht had het karakter van noodzakelijke ontlasting van arbeid. Ieder ogenblik waren deze organen, rechters, schrijvers, afzetbaar. Zij waren de spreekbuis van de wil van de landheer, zij vormden geen bijzondere stand, zij waren de beter ontwikkelde bedienden van de huishouding van de landheer. Het wezen van de middeleeuwse staat was overeenkomstig de productie- en eigendomsverhoudingen, waarop het berustte patriarchaal: De wereldgeschiedenis van de Middeleeuwen uiterlijk gezien, was de familiegeschiedenis van de dynastieën.

Handel en verkeer en kapitalistische manufactuur maakten aan deze patriarchale indeling van de macht langzamerhand een einde. Het eerst in de steden veranderden inhoud en vorm van de macht. Op het land, in de streken van de patriarchaal-feodale productie- en eigendomsverhoudingen handhaafde het oude zich het langst, bleef de grondbezitter dikwijls tot in onze dagen de “genadige heer” tegenover wie de “onderdaan” “uit traditie”, uit “trouw” aan de overlevering, van zijn formele rechten geen gebruik maakte.

De nieuwe machtsorde heeft de oude formules in geen geval alle, ja, zelfs niet de meerderheid, afgeschaft. In vele moderne staten wordt nog “in naam des koning” berecht, de koning benoemt ministers en rechters op papier. “Bij de gratie van Gods genade” staat achter de titels van de soevereinen van onze tijd. Maar dit zijn formules, zonder reële inhoud, bewaard uit een behoefte aan legitimiteit, die de omwentelingen van de burgerlijk-kapitalistische revoluties overleefd hebben. Noch deze formules, noch de achterlijke onderworpenheid tegenover de grondbezitters in vele gebieden van Europa, beslissen over het karakter van deze nieuwe maatschappij en haar staat.

De inhoud, het *doel* van de kapitalistische productie heeft het wezen van de moderne macht gekenmerkt, de vormen van het kapitalistisch verkeer hebben de vormen van de moderne machtsuitoefening geschapen. De eigendomsopvatting van het kapitalisme heeft de eigendomsopvatting van de moderne maatschappij geboren doen worden, waarvan de menselijke verhoudingen op de noemer kapitaal-arbeid gebracht werden.

Kapitalistische productie voor de markt, massale vervaardiging van waren, handel en verkeer, heffen niet slechts het zelf-werken van degenen op, die de productiemiddelen bezitten en zich de producten van de “vrije” loonarbeiders toe-eigenen. Ze eisen vooral organisatie, beheer, een gedifferentieerd rechtssysteem, geschreven wetten en erkende overeenkomsten, internationaal zoveel mogelijk gelijkgesteld. Zij verlangt de rechtszekerheid van het bezit en de onpersoonlijkheid van de rechtspraak en van de bewindvoering. De macht, die hier ontstaat, haar aanwending en erkenning, moeten zo “zakelijk” zijn als de waren, die de maatschappij produceert. Deze macht moet de eigendomsverhoudingen evenzo belichamen, als de waren in hun eigenschap van nuttige goederen de stoffelijke dragers van waarde en meerwaarde, van toegeëigende menselijke arbeid zijn. De erkenning van deze macht moet overeenkomen met de erkenning van de kapitalistische eigendomsverhoudingen, met de erkenning van het “recht” van de kapitalisten op het product van vreemde arbeid. De slaaf van de Antieken en de lijfeigene van de Middeleeuwen beschouwen zichzelf als het “natuurlijk” bezit van hun heren. De “vrije” loonarbeider beschouwt, het product van zijn arbeid als het “natuurlijk” eigendom van de werkgever. Doet hij dit niet, dan raakt hij met de maatschappelijke wetten, dat wil zeggen de wetten van de heersende klasse, in conflict. Recht en wet van deze maatschappij berusten op het “natuurlijk” eigendomsrecht van de kapitalisten op de productiemiddelen en de onderwerpsplicht van de meerderheid van de samenleving aan dit “natuurlijk” recht.

Zo groeiden uit handel en verkeer en kapitalistische productie ook de vormen van het moderne beheer van de maatschappij. Beroepsrechters, onafzetbaar door de soeverein, berechten “in naam van de koning” en in het belang van de instandhouding en bescherming van de kapitalistische productie en eigendomsverhoudingen. Zij berechten naar deze wetten, ook als de grondwet uiterlijk verandert, de republiek in de plaats van de monarchie treedt. Een beambtenstaf, — beroepsambtenaren — beheert

de openbare aangelegenheden in “naam van de konings” en in het belang van de kapitalistische orde. Het bewind blijft, ook als de vaandels wisselen en de monarchie wijken moet voor de republiek. De stabiliteit van de verhoudingen, de dringendste eis van ongestoorde kapitalistische productie, verlangt een zakelijk en onpersoonlijk werkend ambtenarencorps, een bureaucratie.

Zo ontnam het kapitalisme de middeleeuwse staat allereerst het onbeperkte recht van de kroon op de wetgeving. Dit recht werd beperkt op de wijze, waarop reeds de standen de soeverein gedwongen hadden, hun toestemming inzake zekere wetsartikelen, te verzoeken. Zo werden dan in de organisatie van de staat rechtspraak en bestuur grondwettelijk gescheiden van de wetgevende functie. Zij werden afgezien van enkele uitzonderingen aan beroepsambtenaren opgedragen, terwijl de wetgeving aan de dragers van de soevereiniteit (vorsten, parlementen, gemeenteraden, enz.) voorbehouden bleef. Het kapitalisme heeft de drievoudige splitsing van de machten in wetgevende, rechterlijke, en uitvoerende macht in de theorie en praktijk van de machtsuitoefening doorgevoerd, en tot formele maatschappijorde verheven. Het heeft de stand van de beroepsrechters die onafzetbaar, slechts aan “de wet en hun geweten” onderworpen zijn, geschapen. Het heeft de uitvoerende macht verbureaucratiseerd. Het heeft in de staat het politieke instrument van zijn heerschappij geschapen, het instrument, dat slechts *zijn* macht dient en dienen kan, hoe ook de uiterlijke vormen van de regering mogen zijn.

HOOFDSTUK III.

Het wezen van de kapitalistische staat.

De positie van het Proletariaat.

De kapitalistische productiewijze was de revolutionaire kracht, die het gebouw van het feodale absolutisme tot ineenstorting bracht. De feodale maatschappijorde heeft zich hiertegen met alle middelen gewerd en is pas gecapituleerd, toen haar vestingen voor de politieke aanval van de bourgeoisie stormrijp geworden waren. Aan de politieke storm, die in Engeland zowat in het midden van de 17e eeuw, in het overig Europa aan het einde van de achttiende eeuw inzette, was, om aan de militaire vergelijking vast te houden, een langdurige stellingenoorlog voorafgegaan. Het feodalisme heeft de ene stelling na de andere aan de nieuwe maatschappelijke productiewijze moeten overlaten. Het heeft met taaiheid aan de uiterlijke kentekenen van zijn macht vastgehouden en heeft ze veelvuldig tot in de nieuwe tijd weten te redden. Het heeft de formules van de feodale majesteit in vele landen in stand gehouden, en waar de monarchie wijken moest voor de republiek, leefde in de verhouding regering-onderdaan en in de positie van vroeger geprivilegieerde lagen een stuk middeleeuwen verder, vereerd als traditie, gedragen door de behoefte aan legitimiteit, aan “rechtmatige” opvolging en machtsovername. Zo heeft de Duitse revolutie van 1918, die als mislukte proletarische revolutie resten van de feodale machtsuitoefening zeer verlaat opzij zette, de afgezette of afgetreden monarchistische parasieten onderdanigst enige honderden miljoenen schadevergoeding in geld en onroerende goederen aangeboden, om de “rechtmatige” overgang van de heerschappij te onderstrepen en het heilig eigendomsbegrip niet te krenken. Zo had ook de heilige Alliantie van Pruisen, Rusland, Oostenrijk en Engeland ervoor gezorgd, dat met de terugkeer van de Franse koning op “de troon zijner vaders”, na de val van Napoleon, het ingrijpen van de Franse revolutie in de eigendomsrechten van de adel, ongedaan gemaakt werd.

Geen reactie van de negentiende eeuw kon de feodale productiewijze tot nieuw leven wekken. Het kapitalisme had reeds overwonnen, voor de Bastille in Parijs bestormd werd. Niet de guillotine, maar het kapitaal heeft de feodale orde onthoofd. De burgerlijke revolutie is slechts het politieke naspel van een lang proces van omwenteling.

De burgerlijke rechts- en geschiedeniswetenschap heeft steeds getracht, de revolutionaire acties van de klasse die zij dient, van de bourgeoisie, te rechtvaardigen en de revolutionaire omverwerping van de burgerlijke klasseheerschappij door het proletariaat, te belasteren als “vernietiging van de zedelijke grondslagen”, waarop het maatschappelijk leven berust.

Tot dit doel moest ze de aflossing van feodaal-absolutistische heerschappijverhoudingen door de burgerlijk-kapitalistische macht, als “legitieme rechtsopvolging” voorstellen en tot overtuiging van de maatschappij verheffen. Ze heeft deze pogingen op vele wijzen gedaan.

Om het wezen van de kapitalistische staat, dat betekent, inhoud en vorm van de macht en machtsuitoefening van onze dagen, te begrijpen, is een beschouwing van de burgerlijk “wetenschappelijke” rechtvaardigingspogingen uiterst nuttig. Maar belangrijker lijkt ons de blootlegging van de fundamentele elementen, van het fundamentele proces, dat de zichtbare vormen draagt en waarmee ook de denkwijze van deze rechtvaardigingspogingen overeenstemt.

Het is de eigendomsverhouding, de verhouding van de mensen tot de productiemiddelen en de producten, die over het karakter van een tijdperk beslist. Zij bestempelt het karakter van de antieke wereld als dat van een maatschappelijke orde, die op slavenarbeid berustte. Zij liet ons de Middeleeuwen als het tijdperk van de feodale bezitsverhoudingen en productie zien. De feodale orde berustte op de arbeid van lijfeigen boeren en het feodaal georganiseerde eigendomsrecht van de leenheer en de leenman, die grond en bodem, maar ook de mensen, die deze grond en bodem bewerkten en het arbeidsproduct van hun handen, als leen ontving. Het was een orde, waarin handel

en verkeer, de productie voor de markt, geen heersende rol speelden, waarin om die reden het geld zijn functie als algemeen ruilmiddel nog niet gekregen had. Een orde, waarin de leenheer de diensten van de standen door leengoed, door overdracht van akkergrond, van boeren, van pacht en visserijrechten, enz. compenseerde. Deze orde stemde overeen met het gildehandwerk in de steden, de geringe omvang van zijn productie, het ontbreken van markt en warenbegrip. In de steden ontstond, zoals we gezien hebben, met de doorbreking van de begrenzings van het handwerkersgilde, de productie voor de markt. Hier kreeg de industriële goederenproductie langzamerhand het karakter van warenproductie. De geproduceerde waren moesten de stoffelijke vorm hebben van nuttige goederen, de warenmarkt eiste goederen die mensen gebruiken kunnen: Maar de levering aan de markten geschiedde niet op bestelling met het doel een zekere behoefte te bevredigen. Zij geschiedde met als doel: de winst, die de waar als draagster van waarde — door middel van de prijs, opbracht. De waarde heeft echter menselijke arbeid als voorwaarde. Slechts zij kon en kan waarde scheppen en haar aanwending heeft als voorwaarde, het aanwezig zijn van “vrije, bezitloze arbeiders, die aan de bezitters hun arbeidskracht verkopen. Deze “vrije” arbeiders worden geen eigendom van de eigenaars van de productiemiddelen, de arbeiders blijven “vrij”, vrij om te arbeiden of te verhongeren, vrij om van werkgever te veranderen. De lijfeigen boer had deze “vrijheid” niet. Hij moest werken, want hijzelf was eigendom van de heer, een stuk bezit, zoals het vee op de weide, zoals het huis, waarin hij woonde, zoals de grond, die hij bebouwde. Hij was lijfeigene. Wij hebben gezien, hoe de intrede van de met handel en verkeer gewonnen rijkdom in de warenproductie, als kapitaal de dodelijke slag voor de feodale orde en het gildehandwerk betekende. Langzamerhand werd alle goederenfabricage tot warenproductie en zo ook de goederenvervaardiging, waarin zich nog de eigendomsvormen van het feodalisme, waarin zich nog de bedrijfswijze van het gildehandwerk handhaven konden. De maatschappelijke orde werd tot een waren producerende, op kapitalistische grondslag. En in dit proces kwam ook een nieuw eigendomsbegrip naar voren, het eigendomsbegrip van de warenproductie. Krachtens het kapitalistische beschikkingsrecht werd eigendom aan productiemiddelen en producten verworven, en dit niet meer op grond van feodale rechten en lijfeigenschap. Inhoud en langzamerhand ook de vorm van de eigendom en van het recht en de macht door de eigendom gegeven, werden door het wezen van de kapitalistische warenproductie bepaald. Dit kon zich niet tot de rechtsverhoudingen tussen kapitalisten onder elkaar en tussen hen en de arbeiders beperken: Het moest de gehele maatschappij beheersen, in al haar rechtsverhoudingen, in alle uitingen van macht en onderwerping aan de macht, in alle geestelijke verschijnselen, in alle morele opvattingen. Lodewijk de Veertiende van Frankrijk kon nog zeggen: “De Staat ben ik”. Schuldbeladen landvorsten van het feodale tijdperk, konden met aanwending van hun absoluut beschikkingsrecht nog hun “landskinderen” als soldaten verkopen. De nieuwe heer, de kapitalistische beschikkingsmacht over de middelen van de warenproductie, had met “vrije” arbeiders te doen, kon ze noch materieel; noch formeel missen. Ook hem was eigendom, “heilig”, Maar de “heiligheid” van deze eigendom berustte niet op feodale rechten, maar op de kapitalistische beweging van de productiemiddelen met hulp van kapitalistisch gekochte arbeidskracht, in dienst van de winstleverende [op winst gerichte] warenproductie.

Diep wortelde in de mensen het eigendomsbegrip van de feodale orde. Het was hun als de van god gegeven orde, als zijn machtsorde, van kind af aan ingegoten. De staat was voor hen de wereldlijke verkondiging van deze goddelijke, deze “eeuwige” orde. Het hoofd van de staat was de vader, aan wie zij met lijf en ziel toebehoorden, en die zij te dienen hadden. Zijn gezalfd hoofd was onschendbaar, zijn wil absoluut, zijn wijsheid onfeilbaar. En toen deze onfeilbare hoofden in de korf van de guillotine rolden, of zich “vrijwillig” onder de wil van het kapitaal bogen, ging een rilling door de mensen, half van vreugde, half van vrees. Het einde van de wereld scheen gekomen. Het bewustzijn, dat door het maatschappelijk zijn bepaald wordt, pleegt zich langer te handhaven dan de materiële orde, aan wie het zijn leven dankt. Niemand heeft dit beter begrepen dan de heersende klasse van de kapitalisten, niemand heeft hieruit groter voordelen getrokken.

Achter de kleurenrijke coulisse der traditie, achter de troonzetels van de “van god gegeven” monarchen, en de altaren van de godshuizen, richtte het kapitalisme zijn macht op. In het behoud van

de traditie en van het geloof rechtvaardigde zich de onbeperkte beschikkingsmacht van het kapitaal over het leven van de maatschappij. Met de vormen en onder het mom van de ondergegangene orde, regeerde het kapitaal. Zijn staat werd de formele rechtsoptvolger en het apparaat van zijn materiële macht, de macht van de kapitalistische beschikking over alle krachten van de maatschappij. Daarom in de republieken schadeloosstelling aan afgedankte vorsten, daarom de uitroeiing van de actieve dragers van de burgerlijke revolutie, daarom de restauratie van de regerende families in bijna alle staten, daarom het bondgenootschap tussen kerk en beurs, daarom de burgerlijke “Staatsleer” van de staat die zogenaamd boven de klassen zweeft als een soort “lieve god”, met het recht te straffen en te belonen. Maar daarom ook de opvoeding van de maatschappij, van de heersende klasse en van het proletariaat in de opvatting, dat de burgerlijke revolutie de “legitieme rechtsoptvolging” niet onderbroken zou hebben en ook niet zou mogen onderbreken. Daarom de diep in het bewustzijn van alle mensen ingevreten mening, dat de Staat de “natuurlijke”, onontbeerlijke orde is en altijd moet blijven. Iedere macht moet zich — naar deze overtuiging — laten gelden als staatsorde, zij is de enig mogelijke organisatievorm van de maatschappij.

Het gehele verleden van de menselijke samenleving wordt als getuige opgeroepen. Altijd was het “de staat”, die de beschaving regelde. Zo argumenteerde o.a. de burgerlijke “wetenschap”, zo kwebbelen het sociaal democraten en Stalinisten na. Zo kletst een ieder dit na, die niet begrijpt, dat de antieke staat, de feodale staat en nu de kapitalistische staat de georganiseerde macht van de maatschappelijke minderheid over de meerderheid waren, respectievelijk is, en niet anders zijn kan. Waar ook eigendom aan productiemiddelen en het zelf-werken zich van elkaar verwijderen, waar ook bezit en bezitsloosheid tegenover elkaar staan, daar ontstaat de staat. In het kapitalisme is de staat de hoogste vorm van organisatie, waarvan zich de beschikkingsmacht over de productiemiddelen bedienen. Hij is de hoogste vorm van de warenorde. Hij is de georganiseerde uitbuitingsmacht van het kapitaal over hen, waarvan de arbeid de waren produceert, hij is ook in de meest “vrije”, burgerlijke democratie nooit het instrument van de gehele maatschappij, maar van de niet producerende minderheid, die alle macht aan zich trekt.

En iedere machtsuitoefening op deze basis behoeft bureaucratie, verlangt de schepping en voortdurende vergroting van een georganiseerd bestuursapparaat onder de beschikkingsmacht van het kapitaal en in volkomen onafhankelijkheid van hen, waarvan de handen en verstand alle productie voortbrengen. In dezelfde mate, waarin zich de beschikkingsmacht over de productie en de producten verwijdert van de arbeid, moet de “staat» als bovenbouw van de maatschappij groeien en zich compliceren, moet hij aan gewicht toenemen. Zo ontstaat het reusachtige bestuursapparaat van de staat en van de economie, dat met zijn steeds groeiende omvangrijkheid ook de kwaliteit van zelfstandige machtsuitoefening verwerft. De bureaucratie, het bestuursapparaat, kan er zelfs toe komen, de grenzen van de haar oorspronkelijk toebedeelde bevoegdheden te overschrijden, eigen macht te verwerven en uit te oefenen. Het fascistische staatsapparaat is hiervoor een typisch voorbeeld. Het berust op de kapitalistische beschikkingsmacht over de productiekrachten van de maatschappij, het heeft zijn bevoegdheden van haar en slechts van haar ontvangen, zoals iedere staatsorganisatie van het kapitaal. Maar het is tot zulk een machtsconcentratie gegroeid, dat het — dank zij zijn gewicht — zelfstandige macht, ook tegenover zijn opdrachtgevers, tot aan een bepaalde grens kan verwerven. De grens is daar getrokken, waar het principiële conflict met de maatschappelijke grondslag van de samenleving zou beginnen. Geen nog zo militant fascistisch staatsapparaat kan de principiële verhoudingen van het maatschappelijk leven, de beschikkingsmacht van het kapitaal over productiemiddelen en arbeid, veranderen. Het begrip: “fascistische revolutie” is even onzinnig als het begrip: socialistische of communistische staat.

De kapitalistische productiewijze heeft als voorwaarde het aanwezig zijn van het proletariaat, zij heeft het proletariaat als klasse geschapen en daarmee schiep ze niet slechts de voorwaarde voor haar leven, maar ook die voor haar ondergang. Het kapitalisme moet de arbeid uitbuiten of het houdt op te bestaan. Het moet de arbeid uitbuiten of het houdt op te bestaan. Het moet de arbeidende de toe-eigening van zijn arbeidsproduct onthouden; het moet de arbeidstijd, waarin de werkende de waarde van zijn arbeidskracht reproduceert, tot het uiterste inkrimpen, d.w.z. het arbeiders-inkomen drukken en

daarmee de afzetmogelijkheid van de kapitalistische productie voortdurend verkleinen. Het kapitalisme moet zelf op den duur de vervaardiging van levensmiddelen voortdurend inkrimpen en ook om deze reden zich de mogelijkheid ontzeggen, de onontbeerlijke arbeid te compenseren. En het moet toch de massa der bezitslozen, dus van hen, die alleen door hun arbeid leven kunnen, altijd vergroten. Het moet de boer van zijn stukje land verdrijven en de handwerker uit zijn werkplaats. Het moet de geestelijke productie op het maatschappelijk niveau van den proletarische loontrekker neerdrukken en de ambtenaar in de onzekerheid van het proletarische bestaan stoten. Het moet, het kan niet anders, als het tenminste de centrale beschikkingsmacht niet uit handen wil geven. Maar hierdoor verscherpt het weer de tegenstellingen, het reduceert alle spanningen tot de dodelijke vijandschap tussen bezit en bezitsloosheid, tussen kapitaal en arbeid.

Alle arbeid krijgt in dit proces maatschappelijk karakter, niet slechts die van het industrieproletariaat, maar ook die van de landarbeider en boer, van de technici en de vrije beroepen, van de leraren en kunstenaars. En zij allen zien zich tenslotte beroofd van het product, daar dit de centrale beschikkingsmacht toevalt. Zij zien als het einddoel van hun werk de instandhouding van de machtsverhouding, die in dienst staat van de winst en van het behoud van het bestuursapparaat van de staat. Zij allen, die arbeiden, hanteren een techniek, met welks hulp de behoeften van de mensen bevredigd zouden kunnen worden, zij weten, dat het winstdoel van de productie de verdere ontwikkeling van deze techniek in de weg staat en productiemiddelen en producten vernietigt. Zij ondervinden dat de zogenaamde „overproductie” van het kapitalisme niet alleen de honger der massa's niet stilt, maar deze nog vergroot. Dit alles zien ze. Maar in hun hoofden zit de „traditionele” voorstelling van de onontbeerlijkheid der staatsmacht en machtsuitoefening, en zij streven naar een wending ten beste door invloed op de staat met hulp van het stembiljet of zelfs door „de verovering van de staat”. Zij hebben er een idee van, dat hun arbeid, als deze niet onderworpen was aan de kapitalistische toe-eigening, de behoeften zou kunnen bevredigen. En zij willen dit bereiken door de verandering van de tegenstander, het uittrekken van de giftanden van het kapitalisme, door de hervorming der economie en staat, door de scheiding van de economie van de staat. Zij hebben in meerderheid nog niet begrepen, dat hun onderscheiding tussen staat en economie, hun erkenning van de staat als een “neutraal” instituut, zelf een product van de kapitalistische beheersing van de maatschappij is. Het proletariaat als de revolutionaire klasse streeft naar macht met de begrippen en in de begrippen der bourgeoisie. Zo wordt het weer en weer tot stemvee van zogenaamde arbeiderspartijen en vakbonden, die streven naar macht voor, d.w.z.: over het proletariaat en het daardoor van nederlaag tot nederlaag gevoerd hebben.

Revolutie en communisme zijn bekende begrippen. Maar het wezen van revolutionaire machtsovername en communistische machtsuitoefening heeft, ondanks alle moeite, nog niet of nog niet genoeg ingang gevonden tot het bewustzijn der arbeidersklasse. Het wezen van de proletarische partij is daarom nog niet of nog niet voldoende begrepen. Aan de verheldering van deze begrippen, getrokken uit de ervaring van het leven en hun aanwending voor de toekomst, moeten we ons verder wijden. De historische analyse van het machtsbegrip is hiervoor de voorwaarde geweest.

HOOFDSTUK IV.

Het wezen van de proletarische machtsovername en de ondergang van de bureaucratische machtsuitoefening.

De overgang van de feodale beheersing van het maatschappelijk leven naar de kapitalistische orde was, zoals we aangetoond hebben, geen plotselinge. Het was een lang proces. Tot zijn verduidelijking bedienden we ons van het militaire beeld van een stellingenoorlog, waarin de opkomende burgerlijke klasse, de nieuwe stand van de kooplieden en reders, met het wapen van de kapitalistische warenproductie de economie van het feodalisme en zijn politieke macht, het patriarchale absolutisme, meer en meer terugdrong. De burgerlijke klasse bracht daarbij het middeleeuwse handwerk en zijn gildenorganisatie tot ondergang. Het leven van de maatschappij in al zijn uitingen werd ondergeschikt gemaakt aan de kapitalistische warenproductie en haar eigendomsbegrippen.

Deze ontwikkeling voltrok zich in het verloop van honderden jaren, in haar aanvang nauwelijks bemerkt door de tijdgenoten. Haar begin was een, bij gelegenheid, en nog onregelmatig ingrijpen van buitenstaanders in de productie. De internationale handel, waarvan het ontstaan en ontstaansredenen wij eveneens aangetoond hebben, de warenruil en het verkeer te land en vooral ter zee, hadden de rijkdommen opgebracht, die langzamerhand in de vorm van kapitaal de schatkamers en schatkisten verlieten, om productiemiddelen en arbeidskracht te kopen en op deze wijze een nieuwe productiemethode in het leven te roepen. Aard en omvang van deze productie, die langzamerhand groeide tot de overheersende goederenproductie, konden de boeien van de middeleeuwse standen- en gildenstructuur niet langer verdragen. Deze productie verkreeg haar vrijheid van uitbuiting in het eerst op de traditionele manier van de toenmalige tijd; in de vorm van privileges, die de staat de stedelijke manufactuur, de handel en het verkeer verleende. Hij verleende deze privileges als **standen**-privileges. Want de toenmalige maatschappij dacht in standen, in standenrechten en standenplichten. Haar rechts- en eigendomsbegrip, kortom haar machtsbegrip, berustte op feodale voorstellingen. Rechten betekenden aandeel in standenvoorrechten. Macht betekende standenmacht en onderwerping betekende de verhouding van de onderdaan tot de almachtige, van god gegeven vorst en zijn leenmannen.

Zo was de jonge bourgeoisie vanuit het oogpunt van de toenmalige maatschappij ook een stand. Maar deze nieuwe stand bezat geen feodaal eigendom aan grond en vooral geen eigendom aan mensen. In de manufacturen van het jonge kapitalisme, in de nieuwe werkplaatsen van de weverijen, en spinnerijen, in de werkplaatsen voor de wagenbouw en in de porceleinmanufacturen, werkten geen lijfeigenen. “Vrije” arbeiders, in altijd groter aantal, werden hier te werk gesteld, in de werkplaats zelf of in thuiswerk: Op de kantoren van de fabrieksheren werd het product van de “vrije” arbeid volgens de boekhoudmethoden van een nieuwe productiewijze geregistreerd en de massa van het product vanuit het uitsluitende gezichtspunt van de rentabiliteit van het geïnvesteerde kapitaal beschouwd. De koopheer verscheen niet in de hutten van zijn arbeiders om zich naar het voorbeeld van de landheren, van de lichamelijke bekoorlijkheden van de dochters te overtuigen en naar feodaal gebruik op het “jus primae noctus”, het recht van de eerste nacht, aanspraak te maken. Hij kon zijn arbeiders niet aan de speeltafel verspelen, en het slechts in zeldzame gevallen wagen, door lijfstraffen aan zijn ontevredenheid uitdrukking te geven. De kapitalistische warenproductie kent twee productiefactoren: productiemiddelen en “vrije” arbeid.

De nieuwe stand was geen stand, want het ging hem niet om een aandeel in standenvoorrechten, hoezeer hij ook zijn eerste aanspraken met de argumenten van een “stand” trachtte te verwezenlijken. Hij droeg alle wezenstrekken van een nieuwe heersende, **alleen**heersende klasse, hij moest en wilde alle macht veroveren.

Zo ontstond uit de nieuwe productiemethode niet slechts de klasse van de kapitalisten, niets slechts een volkomen nieuw begrip van recht en macht en eigendom, maar vooral ook een nieuwe, uitgebuite

klasse, de klasse van het proletariaat. De arbeidersklasse maakte het leven van deze maatschappij mogelijk, omdat ze als bezitsloze klasse onderworpen was aan de dwang, haar “vrije” arbeidskracht te verkopen, daar ze anders niet leven kan. En de kapitalisten kunnen zonder deze arbeidersklasse niet leven, en zouden toch tegen het doel van hun productiemethode handelen, wanneer zij de arbeidersklasse meer dan het voor het leven absoluut noodzakelijke zouden toestaan.

In de ontplooiing van de kapitalistische productiewijze, in het eeuwenlange verloop van de burgerlijke offensieven tegen feodalisme en absolutisme, ontstonden niet slechts nieuwe grondbegrippen van eigendom en macht, de eigendoms- en machtsbegrippen van de warenproductie. Er ontstond een geheel nieuwe filosofie, er ontstond de geestes- en natuurwetenschap van de bourgeoisie: Warenproductie en warenhandel berusten niet op het feodale recht op de arbeid en de diensten van lijfeigen boeren. Zij berusten op de overeenkomst van “vrije” contractanten, op de arbeidsovereenkomst tussen kapitalisten en arbeiders, op de verdragen tussen de kapitalisten onder elkander en op de loyaliteit van de contractanten. De gehele denkwijze van de nieuwe burgerlijke klasse wortelde in deze grondelementen van het maatschappelijk leven. Volgens deze denkwijze moest de gehele maatschappij haar orde volgens verdragen regelen, ja, men had zelfs de opvatting, dat zulk een maatschappijverdrag de natuurlijke, en daarom beste vorm van het samenleven zou zijn. Onder natuur verstond men het “vrije spel van de krachten”, dat wil zeggen de vrije uitbuiting van de productiemiddelen en van de arbeidskracht. “Vrijheid, gelijkheid, broederschap”, zijn de idealistische getuigenissen van, deze klassefilosofie, de filosofie van een klasse, waarvan de productiewijze geen standenvoorrechten, geen absolutistische willekeur, geen gilde-exclusiviteit en geen lijfeigenschap verdragen kon. Macht en eigendom mochten alleen verleend worden door de beschikking over de productiemiddelen op kapitalistische grondslag, in de vooroordeellose vorm van de warenproductie.

De “natuurlijke” wereld van zulk een maatschappij moest volkomen andere wetten volgen dan de ondergaande wereld van het feodalisme. Haar privilege was alleen het bezit van het kapitaal. De zo genaamde natuurfilosofie, de economische opvatting van het fysiocratische (natuurheerschappij) zijn de uitdrukking van een klasse-opvatting, die de ongeremde machtsuitoefening van het kapitaal als de enig mogelijke, de met de menselijke natuur overeenkomende orde van het maatschappelijk leven beschouwt.

Het proletariaat is niet slechts als klasse door de kapitalistische warenproductie in het leven geroepen, het is ook geestelijk het opvoedingsproduct van deze productie en denkwijze. En het is tegelijkertijd als bezitloze massa in voortdurende strijd tegen de macht, waaraan het, als enige drager van de waardescheppende arbeid, onderworpen is. Ook het proletariaat kon in de boeien van de feodale orde niet leven. Zijn ontstaan als maatschappelijke klasse was onvermijdelijk verbonden met de ondergang van het feodalisme, met de ondergang van de standenstructuur en daardoor met de overwinning van de bourgeoisie en haar productiewijze. Daarom streed het proletariaat op de barricades van de burgerlijke revolutie, die vooral aan het einde van de achttiende, en in de eerste helft van de negentiende eeuw, de lange stellingenoorlog van de bourgeoisie tegen het feodalisme, beëindigde. En daarom ontwikkelde het proletariaat als klasse ook een dubbel begrip van macht en van de strijd om de macht en niet het minst ook van de organisatie in deze strijd.

Inhoud en vorm van de proletarische klassenstrijd verraden in al hun uitingen deze tegenstelling, die voortgekomen is uit de historische afkomst van de proletarische klasse en haar geestelijke opvoeding enerzijds, en uit eigen ervaringen anderzijds.

De jonge proletarische klasse beleefde het schouwspel van de burgerlijke revolutie, waaraan zij actief deelnam. Zij beleefde de onthoofding van de absolute staat en de overwinning van de nieuwe staatsmacht, die op de vrijheden en rechten van de kapitalistische waren productie berust. Zij beleefde de triomf van een nieuw rechtsbegrip tegenover de feodale voorrechten en zij vond haar eigen plaats in deze nieuwe orde. De bourgeoisie oefende de nieuwe macht uit in de organen en door de organen van een staat, waarvan de wetgeving op de principes van de burgerlijke vrijheid berustte. Wie macht wilde, moest invloed in deze staat verkrijgen, moest hem veroveren. Hij moest zijn organen beheersen, zijn parlementen en gemeenteraden, met de hulp van het stemrecht. En de strijd hiervoor moest

gevoerd worden in de georganiseerde vorm van de politieke partij, zoals ook het burgerdom ze bezat. Geen andere weg was denkbaar. Want het jonge proletariaat kon nog niet zien, dat de “natuurlijke” rechten van de burgerlijke revolutie niet beantwoordden aan de menselijke natuur, maar slechts aan de natuur van de kapitalistische productiewijze. In de revolutionaire strijd tegen het feodalisme en zijn enthousiasme moest ook in het proletariaat een voorstelling van macht en recht ontstaan, waarvan de bron de vrijheidsstrijd van de bourgeoisie tegen het feodalisme was.

Daarom bewoog zich de politieke strijd van het proletariaat naar inhoud en vorm in de banen van de burgerlijke emancipatie. Tot op de huidige dag verbindt een groot deel van de arbeidersklasse met het begrip klassenstrijd de voorstelling van het bereiken van de parlementsmeerderheid, met het begrip klassenstrijdorganisatie de voorstelling van de partij naar burgerlijk voorbeeld en van de vakvereniging als verdragspartner van de werkgevers en hun bonden. En vooral leeft in het proletariaat de voorstelling, dat de regeling van menselijke verhoudingen uitsluitend in de organisatievorm van de staat mogelijk is, en dat de verandering in goede richting van deze verhoudingen, afhangt van de verovering van de staat. Niet slechts de begrippen staat en macht zijn historisch gebonden voorstellingen. Ook de verhouding van de mensen tegenover deze begrippen is historisch gebonden, beperkt door de grenzen, die aan de denkcapaciteit van de maatschappijleden historisch gesteld wordt. De opvatting van de wetmatige opvolging, van de legitieme machtsovername, die wij reeds probeerden bloot te leggen, overwoekerde de gehele voorstellingswereld van de moderne maatschappij, dus ook die van het proletariaat. Niet slechts de weg tot de macht ging naar de opvatting van de jonge arbeidersbeweging over de “democratische” verovering van de staat.

Niet slechts was hun gehele denken gevangen (en bleef in grote mate tot op heden gevangen) in de boeien van het burgerlijk machtsbegrip. Ook de vorm van de eigen klassenstrijdorganisatie draagt alle kenmerken van burgerlijke voorstellingen. Binnen de arbeidersbeweging voltrok zich dezelfde arbeidsverdeling, die de moderne maatschappij karakteriseert. Partijen en vakbonden van deze periode van de arbeidersbeweging konden geen andere opbouw kennen dan die van overdracht van de macht en haar uitoefening aan een bureaucratisch apparaat. Dit apparaat bezit alle organisatorische eigenschappen van burgerlijke organen, maar het is ook in zijn wezen met het bestaan van de kapitalistische staat onverbrekkelijk verbonden. Het staat in dienst van de verovering van de staat, dus van het veroveren van de macht, met het historisch begrip van een op uitbuiting berustende maatschappij.

Zodra deze organisaties van het proletariaat het einddoel van hun wensen, namelijk, het algemene kiesrecht voor de parlementen, sociale verzekeringen en dergelijke, bereikt hadden, moest de neergang van de arbeidersbeweging intreden, tenminste van deze soort arbeidersbeweging. Het moest duidelijk worden, dat deze arbeidersbeweging in dezelfde gedachtenwereld wortelde, waarin de burgerlijke voorstellingen van macht gevormd waren.

Wij zeiden reeds, dat de arbeidersklasse twee verschillende begrippen van macht en machtsovername ontwikkelde. En ook dit was onvermijdelijk. Want de arbeidersklasse is niet alleen het product van de kapitalistische productiewijze. Zij is ten gevolge van haar positie in de kapitalistische productie ook de doodsvijand van het kapitalisme. Het kapitalisme heeft het proletariaat geschapen, kan zonder niet leven en moet er toch aan te gronde gaan. Het proletariaat zou zonder kapitalisme nooit tot leven gewekt zijn en kan toch onder het kapitalisme niet leven. Het proletariaat heeft actief deelgenomen aan de revolutionaire overwinning op het feodalisme door de kapitalistisch producerende bourgeoisie. Het proletariaat heeft onder de leuze: “vrijheid, gelijkheid en broederschap” voor de overwinning van een op onvrijheid, ongelijkheid en niet-broederschap berustende orde gestreden, die slechts twee vrijheden kent: de vrijheid van kapitalistische uitbuiting en de vrijheid om te verhongeren. Hetzelfde historische proces, dezelfde veranderingen in het fundamentele proces van de maatschappij, die het kapitalistische machtsbegrip tot maatschappelijke overtuiging van alle klassen verheven en daar mee ook inhoud en vormen van de jonge arbeidersbeweging bepaald hebben, hebben in onoverbrugbare tegenstelling hiermee ook een *tegenovergestelde* voorstelling van macht, een tegenovergestelde voorstelling van maatschappelijke organisatie wakker geroepen. Deze tegengestelde voorstellingen

worden, zoals niet anders te verwachten is, in het begin slechts door weinigen gedragen, zij behoeven voor hun ontwikkeling nieuwe ervaringen. Eerst de ontplooiing van de kapitalistische productiewijze zelf tot haar moderne hoogte, eerst de nederlaag van de door burgerlijke voorstellingen geleide arbeidersbeweging, kunnen deze tweede opvatting helpen baan breken.

In tegenstelling tot de bourgeoisie, die als bezittende stand de oorlog aan de feodale maatschappij verklaarde, die als een minderheid alle macht voor zich opeiste, is het proletariaat niet slechts bezitsloos, maar ook verreweg de grootste bevolkingsgroep. In tegenstelling tot de bourgeoisie, waarvan de leven en de macht op de uitbuiting van de arbeidskracht van anderen [verder: vreemde arbeid] berusten, is het proletariaat de klasse, die zonder eigen arbeid niet leven kan: In tegenstelling tot de bourgeoisie, waarvan het machtsbegrip berust op de vrijheid van kapitalistische beschikking over productiemiddelen en arbeid, op de beheersing van de gehele maatschappij door de belangen van een minderheid, kan de macht van het proletariaat slechts berusten op de vrije en gelijke beschikking van de arbeidenden over hun arbeidsproducten. In tegenstelling tot de bourgeoisie, die als minderheid voor de in stand houding van haar macht de staatsorganisatie en een bureaucratisch apparaat nodig heeft, kan de arbeidersmacht slechts berusten op de eigen, dus onbureaucratische organisatie van alle door hun productieve arbeid voor het leven van de maatschappij verantwoordelijken.

Deze tegenstellingen kwamen reeds in de eerste tientallen jaren van de arbeidersbeweging in talrijke publicaties tot uitdrukking. Zij waren er destijds ver van verwijderd, zich bij de massa's door te zetten en daardoor tot materiële macht te worden. De ontwikkeling van het kapitalisme zelf naar zijn tot nu toe hoogste fase, die van monopoliekapitalisme en imperialisme was nodig, om in de praktijk en theorie van de klassenstrijd deze tweede, onburgerlijke voorstelling van de machtsovername te doen baan breken.

Het behoeft geen bijzondere verklaring, waarom in het tijdperk van de vrije concurrentie het kapitalisme zijn macht in de vorm van de zogenaamde democratieën uitoefende. En zonder moeite is het antwoord op de vraag te vinden, waarom deze zogenaamde democratie in de zelfde mate terzijde wordt geschoven, als de vrije concurrentie door het monopoliekapitalisme verdrongen wordt. Met de samenvatting in grote concerns van vroeger zelfstandige, middel- en kleinere ondernemingen, met de concentratie van de productie en van de beschikkingsmacht in altijd minder handen, voltrekt zich ook het proces van de politieke concentratie van de bourgeoisie. Het kapitaal vond zijn tot dusver hoogst ontwikkelde bedrijfsvorm in de directe uitbuiting van de productiemiddelen en arbeid, door de staat. En zo concentreerde het kapitaal ook zijn politieke organisatie in een, of in enige partijen en bonden.

De geweldige ontplooiing van de productiekrachten en de daarmee eveneens geweldig gegroeide moeilijkheden en crises van het kapitalisme, hebben tot economische concentratie, tot fascistische en neofascistische organisatie van de maatschappij en tot imperialistische onderwerping van de aarde geleid.

In deze ontwikkelingsperiode kwamen, zoals te begrijpen is, ook de zwaarste nederlagen van de arbeidersklasse voor. De regels van het kapitalistische politieke spel konden niet langer in acht genomen worden, en in een gefasciseerde of zich fasciserende maatschappij moeten de illusies van een arbeidersbeweging, die uitgetrokken is tot een democratische verovering van de staat, verdwijnen. Dit wil niet zeggen, dat de oude voorstellingen in de arbeiders niet nog steeds kunstmatig gevoed worden. In geen geval! De arbeidersklasse is nog niet ontwaakt tot het volle bewustzijn van haar eigen machtsstrijd.

Maar in alle grote conflicten van de laatste decennia, aan het einde van de eerste wereldoorlog en in de jaren direct vóór de tweede wereldoorlog, openbaarde zich duidelijk, dat in de arbeidersklasse zelf de genoemde tweede revolutionaire, proletarische voorstelling van macht aan het ontstaan is. Zij vindt haar voedingsbodem in de ervaring van de klassenstrijd.

De aanwending van de staatsorganisatie voor de kapitalistische uitbuiting van de productiemiddelen en arbeid, de afhankelijkheid van de massa's van de onbestreden beschikkingsmacht over alle

levensmiddelen [bestaansmiddelen], de door de bourgeoisie zelf altijd verder doorgevoerde opheffing van de zogenaamd democratische instellingen, de massale vernietiging van mensen en producten door de imperialistische oorlog, al deze ervaringen bewijzen, belangrijke factoren voor de proletarische machtsovername te zijn. Want ze bewijzen het proletariaat dagelijks opnieuw, dat machtsverschuiving in de staat niets veranderen kan aan het karakter van deze maatschappij-orde. Welke partij ook de regering vormt, zij moet regeren *tegen* de mensen, *voor* het kapitaal en door een bureaucratie.

Daarom hebben de arbeiders altijd weer getracht, door hun eigen organen de bedrijven als de grondslag van de maatschappelijke macht, in handen te krijgen. Daarom hebben ze altijd weer gepoogd een samenleving te scheppen, die op de arbeidersdemocratie in de bedrijven berust. Het is hun nog in geen enkel geval gelukt en kon ook nog niet gelukken, omdat het nog dieper grijpende ervaringen, nog verder reikende opheldering behoeft, om de voorstelling van arbeidersmacht vrij te maken van genoemde, eerste, traditionele, legitimistische machtsvoorstelling. [Legitimisme is een germanisme, dat kan verwijzen naar de opvatting van de onvervangbaarheid van de erfelijke machthebbers, meer in het bijzonder het huis van Bourbon. In dit geval lijkt bedoeld dat in deze voorstelling alleen de heersende macht gerechtvaardigd is].

De arbeidersklasse kan dit tweede, proletarische machtsbegrip niet omvatten, ze kan niet tot werkelijk klassebewustzijn komen, als er niet een volkomen omkeer in haar denken plaatsvindt. Het betekent inderdaad een volkomen ommekeer, als de arbeidersklasse niet meer in de staat de enige vorm van maatschappelijke organisatie zien zal, als zij niet in de partij van de oude soort het apparaat van de machtsverovering en van de machtsuitoefening zien zal, als zij zich zelf als de verantwoordelijke klasse voor de toekomst van de gehele menselijke maatschappij beschouwen zal. De arbeidersklasse heeft van de bourgeoisie geleerd, dat mannen de geschiedenis maken. Nu moet ze begrijpen, dat het om de mensen, en slechts om mensen gaat; dat de staat niet alleen niet eeuwig is, maar het zeer aan tijd gebonden instrument van de meest meedogenloze onderdrukking van de maatschappijmeerderheid. Hier gaat het inderdaad om een volkomen revolutie in het denken.

En om haar teweeg te brengen, is de samenvatting van alle ervaringen, alle inzichten en kennis waarover de arbeiders beschikken, nodig. Er is nodig een verbreiding van deze kennis en inzichten: het dagelijks onderzoek van alle problemen van het arbeidersleven. Voor deze arbeid, die voor de voorbereiding van de arbeidersklasse tot de overname van de macht, voor de bespoediging van de machtsstrijd en machtsverovering door de arbeidersklasse onontbeerlijk is, is de partij nodig. Dat is een geheel andere partij, dan die van de burgerlijke maatschappij. Zij neemt zelf in geen enkele vorm aan de macht deel. De inhoud en doelstelling van haar werkzaamheden zijn juist, de arbeidersklasse duidelijk te maken, dat **slechts de gehele klasse** door het overnemen van de productie een nieuwe maatschappelijke orde stichten kan. Men kan deze communistische partij van het proletariaat in geen enkel opzicht vergelijken met de traditionele partijen. Men kan niet zeggen, dat haar positie en taak groter of kleiner is. Zij is geheel anders, evenals het nieuwe machtsbegrip, dat ze propageert. Haar ontbreken alle eigenschappen van de bureaucratie, alle eigenschappen voor eigen machtsuitoefening of mede-uitoefening van macht.

Zo is de proletarische machtsovername noch de overname van de staatsregering door een “arbeiderspartij”, noch de intrede van een dergelijke partij in een staatsregering. Zo heeft arbeidersmacht niets te maken met de verscherping van de kapitalistische uitbuiting door staatsbedrijfsleiding of dergelijke. Zo is de staat als zodanig volkomen wezensvreemd aart de arbeidersmacht, zo dragen de organisatievormen van de arbeidersmacht geen van de kenmerken van machtsuitoefening door de staat.

Proletarische machtsovername betekent de overname van alle productiemiddelen door de producenten. Zij betekent daarom de vereniging van alle openbare functies in handen van de producenten, en zij betekent daarom ook de ondergang van de bureaucratische machtsuitoefening.

Bij de historische beschouwing van het machtsbegrip, is ons het verband tussen het bezit van de productiemiddelen en het zelfwerken opgevallen. Hier kwamen wij tot de conclusie, dat in dezelfde mate waarin de eigenaars van de productiemiddelen zich van het zelfwerken verwijderden, dat wil

zeggen zich bedienden van vreemde arbeidskracht zich met de economische uitbuiting eveneens het politieke onderdrukingsapparaat ontwikkelde. Zo berustten maatschappij en staat van de Antieken op de slavenarbeid, zo leefde de minderheid van bezitters, van de scheppingskracht van de onvrije meerderheid in een staatsorde, waarvan het wezen en de machtsverhoudingen met deze verhouding overeenkwamen: Zo ging de wereld van de Antieken te gronde aan de machtsverhouding, waarop ze eerst berust had. Zij vond haar historisch einde aan de grens, die de slavenarbeid gesteld was. Haar heersende klasse van parasieten ging onder, evenals de door haar beheerste orde, toen haar macht over de slaven en hun arbeid brak.

En ook de staat van de Middeleeuwen, de standen machtsverhouding, berustte op hetzelfde splijtingsproces van een maatschappelijke verdeling van de arbeid, waarin een minderheid van bezitters en haar machtsorganen gedragen en — vooral — gevoed werden door een machteloze massa van lijfeigen boeren. Ook hier het proces van de verwijdering van de bezittende minderheid van het zelfwerken.

En ook met het ontstaan van de moderne staat en zijn machtsbegrip is het hetzelfde geval. Ook hier is de organisatie van de macht, de staat, het onvermijdelijke gevolg van de uitbuiting van de productiemiddelen door vreemde arbeidskracht. Ook hier ontwikkelt een minderheidsklasse een maatschappelijke orde, waarin ze gedragen en gevoed wordt door de arbeid van de overwegende maatschappijmeerderheid, die, bezitloos als ze is, met haar arbeid — de enige bron van waardeschepping — niet alleen zichzelf, maar de gehele maatschappij in het leven moet houden. Deze meerderheid draagt op haar schouders het altijd geweldiger bestuursapparaat, de bureaucratie.

Aan de maatschappelijke betekenis van de staat en zijn bureaucratie als machtsorganen van de heersende klasse bestond van begin af geen twijfel. Maar de uiterlijk neutraliserende vorm van de burgerlijke democratie en de in haar heersende denkwijze konden het proletariaat nog versluieren, dat de staat afhankelijk was van de verdeling van de maatschappij in klassen. Er kon, er moest zelfs in het tijdperk van de vrije concurrentie, bij de meerderheid ook van de uitgebuiten, nog de overtuiging ontstaan en zich hardnekkig handhaven, dat de staat en zijn macht ook openstonden voor de arbeidersklasse en, dat ze “neutraal” in hun wezen, met de hulp van het stembiljet te veroveren zijn.

Deze “democratische”, deze formeel-juridische opvatting van de staat en zijn macht, kunstmatig bevorderd door alle opvoedingsinstituten en ontwikkelingsinstellingen van de moderne staat, moesten in steeds heftiger tegenstelling tot de werkelijkheid komen, hoe duidelijker het klassenkarakter van de staat werd. De staat werd in het monopoliekapitalisme de hoogst ontwikkelde bedrijfsporm van kapitalistische uitbuiting. Met de ondergang van de vrije concurrentie en van de middel- en kleiner bedrijfsporm van het kapitalisme, verdwijnt de gestalte van de persoonlijk verantwoordelijke eigenaar. Meer en meer overheerst de bedrijfsorganisatie van anonieme maatschappijen [naamloze vennootschappen]. Er ontwikkelen zich alle vormen van monopolistische uitbuiting tot altijd groter omvang, hoe geweldiger de productiekracht van de maatschappij wordt. Tienduizenden, ja, honderdduizenden arbeiders worden samengevat in de werkplaatsen van trusts, kartels en syndicaten, die bureaucratisch beheerd en geleid, alle elementen van de persoonlijke verantwoordelijkheid tot de geringste afmeting terugbrengen. De anonimiteit van de verantwoordelijkheid bereikt de hoogste graad van de volmaaktheid, die tot nu mogelijk is. De bedekte, indirecte hantering van de staat en zijn organen in het belang van de uitbuiting van de meerderheid van de maatschappij door de parasiterende minderheid, maakt plaats voor de directe, onbedekte, “ondemocratische” autoritaire, fascistische uitoefening van de beschikkingsmacht over leven en levensmiddelen, over alle middelen van de productie en van de arbeid door de staat, in zijn naam.

Hier kan geen twijfel meer bestaan. Hier strijdt de bezittende minderheid met alle middelen van de totale uitbuiting en totale oorlog om haar voortbestaan: Hier bereikt de bureaucratische machtsuitoefening haar hoogste volmaaktheid. En hier wordt de vergroting van de productiekrachten tot volkomen zinloosheid. Want de arbeidskracht, die in dienst staat van het behoud van de maatschappij die gedwongen is, het werkloze bestaan van de heersende klasse en haar bureaucratisch

machtsapparaat mogelijk te maken en zichzelf daarbij te reproduceren, wordt meer en meer voor de vervaardiging van levensvernietigende producten gebruikt. Een altijd groter deel van de arbeidersklasse en van de overige werkende lagen van de bevolking werkt niet meer voor de fabricage van levensmiddelen. Het staat in dienst van de productie van vernietigingsmiddelen, het vernietigt de levensgrondslag van deze maatschappij, doordat het de in stand houding van de kapitalistische orde en zijn machtsorganisatie dient. Weer voltrekt zich in de geschiedenis een proces, waarin een heersend systeem aan zichzelf te gronde gaat. De arbeidersklasse en met haar alle bezitsloze lagen van de maatschappij staan ieder moment van hun leven aan de dreiging van de ondergang bloot, aan de dreiging van volkomen barbaarsheid, van een modern kannibalisme, waarvan de leuze het beroemde parool: “kanonnen in plaats van boter” is. In de arbeidersklasse leven nog de voorstellingen van het traditionele machtsbegrip. Maar onder de ineenstorting, in de totale waanzin van de kapitalistische zelfvernietiging en in de school van de moderne bedrijfsorganisatie, krijgt het revolutionaire, het proletarische machtsbegrip, inhoud en vorm van het politieke strijdprogramma. Dit programma luidt: Alle macht aan de producenten, alle macht daarom aan de meerderheid in de maatschappij. En dit programma, dat voor het eerst in de geschiedenis het eigendom aan productiemiddelen opeist voor de werkenden, wil ook alle machtsuitoefening, alle machtsorganen in handen van de arbeidenden verenigen. Dit programma betekent de volkomen opheffing van bureaucratisch beheer en machtsuitoefening, het betekent de opheffing van alle maatschappelijke voorwaarden, waarop de staat berust. Dit programma betekent de maatschappelijke orde, waarin de organisatie van het leven met de belangen en de direct uitgesproken wil van de producenten overeenstemt. Het is een orde, waarvan de materiële grondslag is, de planmatige leiding van de goederenproductie met het doel: bevrediging van maatschappelijke behoeften.

De proletarische machtsovername is niet de “legitieme” voortzetting van het verleden. Zij is de sociale revolutie, het grijpen van de macht door de producenten zelf. Zij is het geboorteuur van een nieuwe maatschappelijke organisatie, zonder staat en zonder bureaucratie.

HOOFDSTUK V.

De grondslagen van de onbureaucratische machtsuitoefening, in het bijzonder de vereniging van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in handen van de producenten. De organisatie van de productie, van de distributie en van het beheer.

We hebben in het voorafgaande getracht, het verband tussen de macht van de maatschappelijke minderheid en de bureaucratische organisatie van de machtsuitoefening, te begrijpen. Nu we ons meer bezig zullen houden met de grondslagen van de niet-bureaucratische machtsuitoefening, mogen we over ontstaan en wezen van het bureaucratisme geen twijfel laten bestaan. Zoals altijd, heeft ook in dit geval de taal zelf de uitdrukking geaccentueerd. In de dagelijkse aanwending van de taal worden we ons dit niet altijd. bewust. Wat betekent eigenlijk bureaucratie of bureaucratisme?

Het woord zelf daagde in het taalgebruik op, toen het moderne beambtendom een zekere hoogte van ontwikkeling bereikt had. In het woord “bureaucratie” ligt de kritiek van de tijdgenoten, de ergernis over de machtsbevoegdheden van het bestuursapparaat. Taalkundig verklaard, betekent “bureaucratie” de heerschappij, de macht van het bureau, de ambtenarenkanselarij. “Bureaucratisme” wil dus een maatschappelijke toestand aanduiden, die door het beambtendom en zijn machtsbevoegdheden gekenschetst is. Deze taalkundige verklaring van het woord kan, zoals zo dikwijls, aan de maatschappelijke verklaring van het begrip dienstig zijn.

Wij herinneren ons datgene, wat we over het ontstaan van het beambtendom gezegd hebben. Het kapitalistisch beheer had een met haar karakter overeenstemmend apparaat nodig. Rechtspraak en uitvoerende macht konden niet langer “huishoudkwesties” van de soeverein blijven, evenmin als de wetgeving aan de wil, of zelfs aan de willekeur van de vorst verder overgelaten kon worden. De kapitalistische warenproductie eiste, “persoonlijk onafhankelijke” organen, zij eiste rechtszekerheid en bestendigheid voor alle verdragsverhoudingen. Zij eiste daarom ook het waarnemen van haar belangen in de passende, zakelijke vorm door, wat gezindheid betreft, aangewezen machtsorganen, door ambtenaren. In een maatschappelijke orde, die beheerst wordt door de belangen van de warenproductie, is geen ruimte voor persoonlijke willekeur van de machtsorganen, is geen ruimte voor al te veel persoonlijke mening en luim. Zakelijk, “zonder aanzien van de persoons”, zelfs zonder in het minst rekening te houden met de mensen, moet het beheer van een maatschappij zijn, waarvan de gehele scheppingskracht de fabricage van waren, en niet van nuttige goederen, dient.

Dat de waar bovendien ook een nuttig product is, laat het kapitalisme onverschillig. Het is zijn lot, en in de grond zijn noodlot. Maar het doel van kapitalistische productie is de vervaardiging van waren, van waarde-dragers, van winst.

In deze zakelijke atmosfeer gaat het niet meer om mensen. Hun lot krijgt het karakter van akten, hun behoeften en hun honger worden tot inhoud van statistieken en loonlijsten, hun levensmiddelen de papieren uitdrukking van bankbiljetten en koopbriefjes. En tussen de mensen en de macht, die hun leven bestuurt, staat de openbare orde in mensengestalte, staat de bureaucratie. Ook de bureaucraten zijn mensen. Maar in de uitoefening van hun beroep hebben hun menselijke neigingen en antipathieën te zwijgen. Voor de grote massa van de ambtenaren is het leven duidelijk uitgestippeld. Zoveel beroepsopleiding, zoveel salaris, zoveel dienstjaren, zoveel pensioen. Het kapitalisme heeft altijd getracht, zijn ambtenarenkorps voor schokken te bewaren, de ambtenaar te laten vergeten, dat hij evengoed uit vlees en bloed bestaat als de mensen, die hij te beheren, te regeren en te berechten heeft. Niet altijd blijven de ambtenaren tegen schokken beveiligd, niet altijd verloopt hun leven zonder stoornis achter de muren van hun akten. De schokken van het systeem zelf, het in gevaar komen van zijn levensgrondslag, gaan aan het leven van het beambtendom niet altijd onbemerkt voorbij. Hun “welverdiende” rechtszekerheid blijkt dikwijls bedrieglijk te zijn. Hun verschijning en hun levenswijze beginnen het stempel van proletarische onzekerheid te dragen. Maar zo lang mogelijk worden ze voor de uiterste consequenties bewaard, en in hun aan orde gewende hersenen blijft het

bewustzijn van hun overheidsbevoegdheden en hun verbondenheid met de heersende klasse taai behouden. Ook het meest omkoopbare beambtendom blijft onomkoopbaar tegenover de noden van de onderdrukte klasse. Ook in de ambtenaar, die als mens dezelfde nood verdragen en met de noodlijdenden meevoelen moet, leeft het bewustzijn van de maatschappelijke orde, die hij zakelijk te dienen heeft. Zo vinden ook tijdens de oorlog de “vreemde heersers” in het beambtendom van het bezette land meest volgzame medewerkers; zelfs wanneer de meerderheid van de beambten uit aan hen vijandelijk gezinde personen bestaat. De bureaucratie heeft geen macht van zichzelf. Ze heeft ze ontvangen van de heersende klasse, waarmee ze in afhankelijkheid en in hogere functies ook in afkomst, verbonden is. Het bureaucratisch apparaat kan, zoals wij reeds zagen, in dezelfde mate, waarmee zijn omvang en zijn gewicht toenemen, zelf machtsbron worden. Maar het kan nooit de grenzen overschrijden, die het door de maatschappelijke orde, de kapitalistische beschikkingsmacht over productiemiddelen en arbeid, gesteld zijn. De ontbinding van de bureaucratie is een begeleidend verschijnsel van de ondergaande maatschappijorde, zij kan het einde van het kapitalisme niet overleven. De bureaucratie is niet slechts een product van de beheersing van de maatschappij door een minderheid, ook haar interne organisatie, de technische scheiding van haar bevoegdheden, de verzelfstandiging van het ambt van rechter en van de uitvoerende macht en de losmaking van beide functies van de wetgeving, zijn producten van de kapitalistische ontwikkeling. Ook in dit verband kunnen we op ons historisch overzicht wijzen en samenvattend onderstrepen, dat zowel het bestaan van de bureaucratie als ook het wezen en de vorm van haar functies onlosmakelijk verbonden zijn met de beheersing van het maatschappelijk leven door een parasitaire minderheid. Evenals deze parasitaire minderheid wordt zij, hoewel ze eveneens geen werkzaam aandeel in de maatschappelijke productie heeft, door de overwegende meerderheid van de maatschappij gevoed. Haar bestaan als apparaat, dat voor het kapitalisme onmisbaar is en slechts in de beschikkingsmacht van een minderheid over de meerderheid zijn levensgrondslag vindt, eindigt met de machtsovername door de maatschappijmeerderheid, door de producenten. De grondslag van de bureaucratische machtsuitoefening was de onderwerping van de maatschappij aan een bezittende minderheid. De grondslag van de onbureaucratische machtsuitoefening is de eigen heerschappij van alle producenten. De grondslag van de bureaucratische machtsuitoefening was de beheersing van de mensen door de productie. De grondslag van de onbureaucratische machtsuitoefening is de beheersing van de productie door de mensen.

In de oude structuur hebben de mensen geen invloed op de benoeming van rechters en beambten. Of men rechter of ambtenaar worden kan, wordt beslist door de hoeveelheid geld en tijd die men ter beschikking heeft om door studie en examens de bevoegdheid tot uitoefening van de rechtsspraak of van het ambtenarenberoep te verwerven. Ook de onbureaucratische machtsuitoefening, en juist zij, verlangt een orde van de maatschappelijke verhoudingen, zij verlangt de beslechting van conflicten en meningsverschillen, zij verlangt de technische en organisatorische bewerking van productie- en distributieplannen door hiervoor geschikte en geschoolde arbeiders. Maar de belangen, waardoor ze beheerst wordt en die al haar leden hebben te dienen, staan in volkomen tegenstelling tot die van de tegenwoordige orde.

De vraag komt op, of het beeld van een onbureaucratische maatschappij een fantasieproduct is, of dat het zich als het noodzakelijk resultaat van de maatschappelijke ontwikkeling uitwijst. Is onze begrijpelijke haat tegen de kapitaalsdictatuur en zijn bureaucratische machtsuitoefening, is onze wens naar een “gouden tijdperk” zonder dwang en onderdrukking slechts de vader van onze wensen? Vervallen we niet in de fout van die utopisten, de tot de burgerlijke gedachtenwereld behorende “socialisten”, als we de grondslagen van een maatschappelijke orde schetsen, waaraan de organisatievormen van de staat vreemd zijn? Met andere woorden: Bestaat er een historisch verband tussen de ontwikkeling tot nu toe, dat voor ons onderzoek te gebruiken was, en een toekomst, waarin de arbeidersklasse de principes van het communisme verwerkelijken wil? Is het communisme een utopistisch ideaal of een realiteit? Het gaat hier in geheel andere zin om de historische opvolging, om de “legitieme” voortzetting van het verleden. De bourgeoisie poogde het revolutionaire karakter van haar machtsgreep te legitimeren. Zij probeerde, de onthoofding van de vorsten, de onttroning van de

feodale en absolute heerschappijrechten, als een actie van wetmatige opvolging voor te stellen. Zij liet de vormen van de overwonnen orde grotendeels bestaan en bediende zich van haar symbolen tot heiliging van de warenorde en van haar machts- en eigendomsbegrippen. Als bezittende klasse verloor de bourgeoisie met de verovering van de macht het karakter van een revolutionaire klasse. Zij liquideerde haar revolutionaire voorvechters en zij stichtte haar eigen leven op de onderdrukking en uitbuiting van de bevolkingsmeerderheid. Het ontstaan van haar maatschappelijke functie en productiewijze, in de schoot van de overwonnen en tenslotte vernietigde feodale orde, was in werkelijkheid het historisch verband met het verleden. Hierin ligt het wezen van de historische “legitimiteit”, niet in de met juridische kunstgrepen geconstrueerde opvolging, niet in de instandhouding van feodale titels en symbolen. In de schoot van de feodale orde waren de krachten van de nieuwe, revolutionaire, burgerlijk-kapitalistische productiewijze gegroeid. Zij moesten zich doorzetten, onafhankelijk van de vraag van formele rechtsopvolging, onafhankelijk van de vraag van formele “legitimiteit”.

In de schoot van de burgerlijk-kapitalistische orde ontstonden de krachten, ontstonden ook de techniek en zelfs reeds de vormen, die de nieuwe communistische wetten van het maatschappelijk leven niet slechts mogelijk maken, maar tot een onontkoombare dwang van de geschiedenis maken, wil de mensheid niet in barbaarsheid ondergaan.

In de techniek en de vormen en in de ontwikkeling van de maatschappelijke productiekrachten kondigt zich reeds heden tussen de begrenzingsen, die het huidig kapitalistisch systeem getrokken heeft, de toekomstige communistische maatschappijorde als de enig mogelijke oplossing aan. Maar dit alleen zou niet voldoende zijn, want de ontplooiing van de techniek en de organisatievormen van de economische krachten zijn slechts de ene zijde van het fundamentele proces, zijn slechts voorwaarden voor de toekomstige ontwikkeling. Hun zin, hun betekenis als realiteit krijgt deze voorwaarde uit het gedrag van de mensen, uit hun wil, die uit de afhankelijkheid van de materiële verhoudingen en uit het verzet hiertegen geboren wordt. In het historisch verloop van onze tijd beleven we de geboorteweëën van het komend communistisch leven. De mensen willen niet ondergaan. Met alle krachten, waarover ze beschikken, verdedigen ze hun bestaan. De vormen van deze strijd wisselen. Hun methoden zijn afhankelijk van de verandering in de strijdvoorwaarden. Dikwijls staan ze nog onder de invloed van een burgerlijk machtsbegrip en voeren ze tot nederlagen. Maar al te duidelijk toonde zich in de laatste decennia, dat de bijzondere vormen van de proletarische massastrijd hun stempel drukken op alle verzetsbewegingen van de maatschappijmeerderheid. Het gaat niet meer om de belangen van de arbeidersklasse alleen. De proletarische klassenstrijd draagt de verantwoordelijkheid voor de toekomst van de bezitloze maatschappijmeerderheid, voor de beslissing tussen leven of ondergang. Het verzet en de komende stormloop tegen het kapitalisme vormen voor de eerste maal in de geschiedenis de strijd om de macht, van de overweldigende meerderheid, om de overwinning over de uitbuitende en bezittende minderheid. De overwinning van de nieuwe macht, de overwinning van het communisme is voor het gehele mensengeslacht het gebod van zelfbehoud. En daarom, niet alleen door de economische en technische voorwaarden, maar ook en vooral door de steeds opnieuw ontbrandende massastrijd tegen uitbuiting en ondergang, zien we reeds in deze maatschappij de kiemen van de nieuwe maatschappij, zien we in het communisme een realiteit.

Wie naar de plaats zoekt, waar over het leven van de maatschappij beslist wordt, moet niet in parlementen en dergelijke instituten zoeken. Daar valt geen beslissing. Het bestaan van deze instituten beantwoordt aan de formele legitimiteitsbehoefte en tegelijk aan de wens, de massa van de bevolking de illusie van de “volksregering”, de illusie van de democratische beïnvloeding van de machtsuitoefening te geven. Op geheel andere plaatsen moeten we zoeken. In de kantoren van de grote concerns, op de centrale commandoposten van de monopolistisch geleide economie, van de productieregeling en marktbeheersing moeten we zoeken. Daar valt de beslissing, daar wordt besloten over oorlog en vrede, daar wordt besloten, welke compensatie de arbeidskracht ontvangen zal, daar worden “plannen” ontworpen, of en in welke omvang de maatschappij levensmiddelen of granaten, burgerkleding of uniformen, woningen of barakken krijgen zal. In de laboratoria van de centrale commandoposten werkt de wetenschap van de heersende klasse aan de verbetering van de

moordinstrumenten, aan de vergroting of kunstmatige remming en beperking van de techniek en aan de samenstelling van de surrogaten voor levensmiddelen en kleding. Daar worden de mobilisatiebevelen uitgedeeld, die miljoenenlegers tot de arbeid en tot de oorlogvoering oproepen. Daar ontvangen de zogenaamde arbeidersvertegenwoordigers, de leiders van de vakbonden van alle richtingen, de instructies voor de capitulatie van de arbeidersklasse, de “collectieve contracten”.

En bij de uitvoering van de genomen besluiten worden in de fabrieken en mijnen, in de barakkenkampen en kazernes, in de arbeids- en militaire dienst van alle continenten, honderden miljoenen mannen en vrouwen bijeengebracht, om door hun arbeid de instandhouding van de klassenorde en hun eigen ondergang te dienen. Zij dragen op hun schouders het gigantisch gebouw van de monopolistische productiemachine, in hun hoofden leeft de voorstelling van de techniek en organisatie van deze productie, en zij voelen de honger van de onbevredigde behoeften. Allen geraken ze onder de beschikkingsmacht van de centrale commando's, allen, industrie- en landarbeiders, boeren en handwerkers, leraren en kunstenaars, geleerden en analfabeten, allen, zonder uitzondering. Hun arbeid is vermaatschappelijkt. Hun overtuigingen, die ze in hun vrije tijd hebben, zijn nog verschillend, het grootste deel denkt nog in de begrippen van de burgerlijke wereld, waarvan zij de schoolopleiding genoten. Maar in de machinehallen en op de exercitieterreinen, onder het gebrul van de kanonnen en de donder van inslaande granaten en bommen, daar zijn ze één, daar voelen ze één haat en één verlangen, daar willen ze vrij zijn.

De heersende productiewijze heeft de menselijke arbeid vermaatschappelijkt, ze heeft de techniek, die een zegen en geen vloek behoeft te zijn, tot een productiefactor van de eerste rang verheven, ze heeft bij honderden miljoenen het dagelijks ondergaan van het zelfde lot geschapen. Zo heeft ze in haar eigen schoot de kiemen van een nieuwe orde doen ontstaan.

Op dezelfde plaats waar het kapitalisme zijn beslissingen neemt, ligt de sleutel tot de arbeidersmacht. Op de plaatsen, waar de maatschappij werkt, liggen de grondslagen van de onbureaucratische machtsuitoefening. Tot nu toe beheerst hier de productie de mensen. De machtsgreep van het proletariaat onderwerpt de productie aan de wil en aan de beslissing van de producerende en consumerende maatschappijmeerderheid.

De producenten nemen de leiding van hun bedrijven over, overal, niet slechts in de grote industrieën. Hun eerste stap is de vereniging van alle hoofd- en handarbeiders van de bedrijven tot één organisatiepunt. In grote bedrijven ontstaat hieruit de vorm van de bedrijfsorganisatie. Bij kleinere en middelbedrijven ontstaat tegelijkertijd de in aanvang federatieve samensmelting van meerdere bedrijven tot bedrijfsgemeenschappen. Ieder bedrijf verkrijgt een gekozen leiding. Het stemrecht voor deze leiding is gelijk en direct.

De gekozen leidingen, de bedrijfs- of arbeidersraden, dragen tegenover de bedrijfsgenoten en naar buiten de verantwoordelijkheid voor de leiding van de bedrijven. Ze zijn ieder ogenblik afzetbaar door het meerderheidsbesluit van de bedrijfsgenoten en ontvangen een vergoeding voor de uitoefening van hun werkzaamheid in de raad, die hun gewoon arbeidsloon niet te boven gaat.

Bedrijven van dezelfde productietak worden, met het oog op gezamenlijke regeling van de grondstoffenaanschaffing, op vernieuwing en vergroting van het technisch apparaat, op productie en arbeidstijdregeling en de distributie van de producten, federatief met elkaar verbonden. In dezelfde mate, waarin zich het gerevolutioneerde gebied uitbreidt, wordt uit deze federaties een centraal planbureau opgebouwd, waarin alle economische behoeften van de productie en consumptie statistisch samengevat worden. De coördinatie van produktie en consumptie geschiedt op grond van gemeenschappelijke besluiten van de vertegenwoordigers van de bedrijfsorganisaties en consumentencoöperaties. Met dit doel verenigt zich de bevolking naar hun woonplaatsen, respectievelijk buurten en consumentencoöperaties, die op het gebied van het levensmiddelengebruik in de ruimste zin van het woord de functies van de bedrijfsorganisaties voltooien. De economische verzorging berust dus op de bedrijfsorganisaties als producenten en consumenten van bedrijfsmiddelen en op consumentencoöperaties als de organisaties van de levensmiddelen consumerende bevolking. Het centraal planbureau heeft geen centraal beschikkingsrecht, doch

fungeert slechts — naar het voorbeeld van een centraal girokantoor — als verrekeningsinstituut tussen productie en consumptie.

Alle productie wordt in omvang bepaald door de, met hulp van de bestaande techniek, te vervullen behoeften van de consumenten. De wetenschappelijke ontwikkeling van de techniek wordt op deze manier eveneens aan de wil van de consumenten onderworpen. Van de beperkingen en remmen van de winstrekening bevrijd, kunnen alle uitvindingen van de wetenschap direct de overeenkomende vergrote behoeften van de maatschappij dienen.

Ieder maatschappelijk noodzakelijk werk draagt het karakter van productieve arbeid. De uitwerking van normen, die aan de maatschappelijke verzorging van de behoeften onderworpen zullen zijn, de beslechting van geschillen en ook het voorkomen van voor de maatschappij schadelijke handelingen, en de onmisbare arbeid voor de planmatige verzorging van de behoeften, al deze werkzaamheden zijn productieve functies. Zij worden toevertrouwd aan geschikte en hiervoor geschoolde bedrijfs- en consumptiegenoten, die noch een extra vergoeding krijgen, noch uit hun bedrijf weggaan. Ook zij zijn door het besluit van hun bedrijfsgenoten ieder ogenblik afzetbaar. De materiaalbehoeften van de wetgevende, administratieve en rechterlijke instellingen, die op de duur waarschijnlijk volkomen andere namen krijgen, worden naar het voorbeeld van de bedrijfsorganisaties geregeld. De in de burgerlijke maatschappij doorgevoerde splitsing van de macht in wetgeving, rechtspraak en uitvoerende macht is opgeheven, want de producenten zelf verenigen deze werkzaamheden, die zij door hun gekozen bedrijfsgenoten onbureaucratisch uitoefenen.

Een zo georganiseerde maatschappij moet een volkomen andere opvoedings-techniek hebben dan die van de burgerlijke maatschappij. De school, zelf een productief bedrijf en haar leraren productieve arbeiders, bereidt de kinderen voor op het leven in een maatschappij van vrije en gelijke producenten. Zij ontwikkelt in hen, naast een bijzondere technische vakkennis, de bekwaamheid tot overname van iedere openbare functie. Een maatschappij zonder bureaucratie kent natuurlijk ook geen bijzondere ambtenarenscholing. Ieder kind wordt naar zijn bekwaamheden en aanleg voor een productief beroep opgeleid. De producenten en consumenten zelf beslissen over de duur en de aard van de opleiding.

De politieke organisatie van deze onbureaucratische machtsuitoefening bestaat in de samenvatting van de bedrijfsorganisaties, respectievelijk hun raden tot centrale districts- en gebiedsraden. Ook voor de uitoefening van politieke functies gelden dezelfde onbureaucratische principes. Het ligt in het wezen van de arbeidersmacht, dat ze geen grenzen kent, dat de tegenwoordige staatsgrenzen iedere betekenis verliezen. In alle gebieden, waarin de arbeidersklasse bedrijven overgenomen heeft, ontstaat de maatschappelijke en daarom ook politieke eenheid.

Het kapitalisme moet zich in zijn huidig stadium het centrale overzicht over productie en consumptie verschaffen. Het deed dit voor de verdediging van zijn bestaan. Het onderwierp daarbij de maatschappijmeerderheid aan de belangen van een kleine minderheid. Ook hier schiep het een techniek, die de onbureaucratische machtsuitoefening een uitmuntende mogelijkheid biedt. Met het tegenovergestelde doel heeft het een centraal overzicht nodig. Het kan de afzonderlijke bedrijven noch tijdens de revolutie, noch na haar succesvolle beëindiging isoleren. De steeds voortschrijdende ontwikkeling van de productiekrachten en de daardoor steeds groeiende behoeften bepalen het centrale karakter van de onbureaucratische orde. Maar het centrum van deze orde ligt in de organisatie van de producenten, en het doel van deze centralisatie is de behoeftebevrediging. Zulk een onbureaucratische maatschappij, de orde van vrije en gelijke producenten, stelt als voorwaarde mensen, waarvan de gehele denkwijze tegenovergesteld is aan de gedachtenwereld van de burgerlijke orde. Zij eist mensen, die communistisch zijn, omdat ze in zich de verantwoordelijkheid voor de maatschappij dragen. Dat betekent niet alleen het onverzoenlijk verzet tegen de kapitaalsdictatuur, dat betekent niet alleen de wil en de moed tot de revolutionaire verwerping hiervan. Het betekent vooral het bewustzijn, dat iedere orde van maatschappelijke verhoudingen, waarvoor het de moeite waard is te strijden, de mensen en hun welstand dienen moet. Het betekent verder het bewustzijn, dat de communisten als partij een dienende en geen heersende functie hebben, want het gaat niet om de partij en haar overwinning, maar om de overwinning van de arbeidersklasse. Het betekent het

bewustzijn, dat de verovering van de macht door de arbeidersklasse de weg moet zijn naar een maatschappij, waaraan alle mensen met gelijke rechten kunnen deelnemen wanneer ze de maatschappij hun arbeid naar hun beste kunnen geven. Het betekent het bewustzijn, dat de arbeidersklasse als draagster van de revolutie met het recht van de leiding, ook de verantwoordelijkheid voor de gehele maatschappij draagt.

Zulke mensen, die een dusdanige maatschappij opbouwen kunnen, kunnen onder de tegenstellingen van de huidige orde slechts moeilijk en zelden ontstaan. In iedere arbeider is een stuk klasse- en gemeenschapsgevoel, een stuk solidariteit aanwezig. Maar in iedere arbeider leven ook de voorstellingen, die de heersende klasse in hem ontwikkelt. Onderworpenheid en hebzucht, afgunst en geestelijke blindheid, ook deze eigenschappen leven in het proletariaat. Daarom is de uitoefening van de onbureaucratische macht, de communistische bevrijding van de maatschappij, niet slechts een nieuwe regeling van de verhoudingen van productie en consumptie, ze is in dezelfde mate de revolutie van het denken, de geestelijke emancipatie van de maatschappij van het kapitalisme.

SLOTWOORD.

De maatschappij van de Antieken ging ten onder door de slavenarbeid, waarop ze berust had. Haar macht vond haar einde daar, waar de grens gesteld was aan de beheersing van de productiemiddelen met behulp van slavenwerk. En de slaven zelf vonden binnen de grenzen van de antieke wereld, die ze door hun arbeid in het leven hielden, binnen haar aardrijkskundige en technische begrenzing geen uitweg naar een nieuwe productiewijze. De ondergaande heersende klasse van slavenbezitters gaf de slaven de vrijheid, ten einde zich en haar macht te redden. Het hielp niet. De vrijgelatenen wonnen met hun vrijheid geen nieuw maatschappelijk beginsel, waarop een nieuwe macht zich kon verheffen. Zij bleven slaven in hun vrijheid, dat wil zeggen zij werkten en dachten ook verder in de begrenzingen en begrippen van de slavenmaatschappij, waarin alle macht berustte op de beschikking over slavenhanden. De vrijlating van de slaven was de zelfmoord van de Antieken uit angst voor de dood.

Anders in de feodale maatschappij. In haar schoot werd een nieuwe productiewijze en — zodoende — een nieuwe vorm van macht geboren, die de orde van de standen kon aflossen. Het was de kapitalistische productiewijze, die het gebouw van de middeleeuwse maatschappij deed ineensinken. In de steden waren deze nieuwe krachten gegroeid onder de dwang, hun afhankelijkheid van het platteland te breken. De macht van het feodalisme, berustende op het werk van de lijfeigen boeren die zij beheerste, werd ondermijnd in een eeuwenlange worsteling, aan het einde waarvan haar ondergang stond. Maar toen de bastions van de middeleeuwse macht bezweken, toen was de macht van het kapitaal reeds zo krachtig, dat zij de opvolging aanvaardde kon. Het kapitaal was op weg naar de beheersing van de maatschappij, niet alleen van haar middelen van productie, maar hierdoor ook van het denken.

Ook deze maatschappij berustte, net als die van de antieke slavenbezitters, net als die van de feodale heren van de Middeleeuwen, op de beheersing van de maatschappelijke meerderheid, van haar werkkraft en van de productiemiddelen door de bezittende minderheid. Macht was het middel van haar heerschappij, die macht, die door bezit en beschikkingsrecht verleend wordt, die macht waarvan vorm en inhoud door de warenproductie bepaald werden, zoals in de middeleeuwen door de feodale productiewijze.

De zegetocht van het kapitaal om de gehele aardbol, de onderwerping van het “eigen” gebied en tenslotte van alle landen en continenten was opnieuw een triomf van de minderheid over de meerderheid. Hij maakte al het leven ondergeschikt aan de macht over de middelen van productie en over de arbeid. Alles, de mensen, hun vrijheid, hun kunnen en weten, hun gezondheid, werd aan de dwangwetten van de winst onderworpen. De productiekraft van de maatschappij bereikte een nooit verwacht hoogtepunt. Alle arbeid kreeg het karakter van maatschappelijke voortbrenging en bleef toch aan het ene doel ondergeschikt: winst, particuliere toe-eigening van het maatschappelijk werkproduct. Tot de interne tegenstellingen tussen maatschappelijke productie in haar steeds geweldiger tempo en omvang, en de particuliere beschikking over het product begonnen, de spelregels van de kapitalistische productiewijze zelf buiten werking te stellen. Het geld, waarin de waarde van de productie gemeten wordt en dat tevens de circulatie mogelijk maakt en de winst, trofee van de uitbuiting, beginnen op de achtergrond te raken. Het punt is bereikt, waarop de omvang en de techniek van de productie, waarop het verzet van de bezitsloze scheppers van de rijkdom dreigen, de boeien van de orde te verscheuren, waarop de ten aanzien van hun leven en hun vrijheid bedrogen mensen een einde zullen maken aan de waanzinnige vernietiging.

De meerderheid wil de macht. Ze beleeft nu reeds, in deze orde, de vormen en techniek van een productie, die de mensen zouden kunnen dienen. Zij kent de omvang van een productie, die de honger stillen kan, zij kent haar berekening en verrekening, zij kent haar centrale leiding en haar centraal plan. En de arbeiders begrijpen — langzaam nog, maar ze begrijpen —, dat het van de mensen afhangt, berekening en verrekening op grond van maatschappelijke werktijd, centrale leiding en plan zelf over te nemen, de macht zelf uit te oefenen, in plaats van haar aan het kapitaal over te laten.

Slaven droomden van het “gouden tijdperk” zonder geweld en dwang. Hun opstanden konden evenmin als de revoltes van de lijfeigen boeren, de heersende macht omverwerpen, want zij

beschikken over geen middel, om de maatschappelijke productie op een nieuwe grondslag over te nemen.

Het proletariaat, de mensen onzer dagen, kennen het geheim van de macht. Ze behoeven niet meer slechts te dromen van eigen macht, zij kennen haar organisatie. Iedere vernietiging, waaraan ze arbeiden, iedere techniek, die zij bewegen, iedere rekening, die zij opstellen, is school voor eigen macht.

We moeten de mensen helpen, hun macht te begrijpen, wij, de communisten. Onze partij vindt hierin haar hoogste bestemming. Wij dromen niet, wij leren en weten en wij moeten helpen te leren en te begrijpen. Het “gouden tijdperk” zonder geweld, het tijdperk, waarin de arbeid de enige macht en de enige maatstaf is, het tijdperk van de communistische productie voor de behoeften kan beginnen, wanneer de mensen het begrijpen en het willen. Het “gouden tijdperk”, dat is het proletariaat aan de macht, het proletariaat dat — geschapen door het kapitalisme — ophoudt proletariaat te zijn in de maatschappij van het communisme.

Verantwoording

Origineel: aaap.be.

Auteur: Bernhard ('Ben') Karlsberg 1899 – 1985 (zie Duitstalige Wikipedia).

Transcriptie, toelichtingen tussen vierkante haken, aanpassing van ouderwets taalgebruik en Germanismen aan huidig Nederlands, F.C., januari 2021.